

■ ■ ■ BRINDZA KÁROLY ■

Brindza Károly (Topolya, 1919. április 13. – Szabadka, 1999. április 1.) politikai aktivista, író, szerkesztő, helytörténész. Bérmunkáscsaládban született, az elemi iskola után alkalmi munkákból élt, kifutófiú volt, majd kitanulta a kosárfonó mesterséget. A 30-as évek közepén belépett a szakszervezetbe, 1939-ben a JKISZ helyi vezetőségének tagja lett. A háború kitörésekor bevonult a jugoszláv hadseregbe, német hadifogságba került, de megszökött és 1941 júniusában Topolyán részt vett a JKP helyi szervezetének újjászervezésében. Néhány hónap múlva letartóztatták és hétévi fegyházra ítélték. 1944 októberében fogolytársaival együtt megszökött, és visszatért Topolyára, ahol részt vett a helyi hatóság megszervezésében és a Petőfi brigád megalakításában. 1945-ben a járási népbíróság elnöke, majd Szabadkán a területi agitprop bizottság ideológiai osztályának vezetője volt. 1946-ban a *Magyar Szó* munkatársa lett, 1947 novemberében pedig kinevezték a *Dolgozók* című, akkor induló hetilap első fő- és felelős szerkesztőjévé. A Tájékoztató Iroda 1948. évi határozata után internálták, a Goli otokról szabadulva Topolyán egy kisüzemben hivatalnokoskodott. 1959-től 1967. évi nyugdíjaztatásáig a szabadkai *7 Nap* újságírója volt. Ettől kezdve haláláig Topolya helytörténeti kutatásainak szentelte életét.

Főbb munkái: *Mondd el helyettem, elvtárs!* (1971); *Forradalmi munkásmozgalom a Topolyai járásban I. 1895–1918* (1977); *Forradalmi munkásmozgalom a Topolyai járásban II. 1919–1929* (1979); *Forradalmi munkásmozgalom a Topolyai járásban III. 1930–1936* (1982); *Forradalmi munkásmozgalom a Topolyai járásban IV. 1937–1941* (1985); *A népfelszabadító bizottságok megalakítása és munkája. 1944–1945* (1983); *Békétlen rónaság* (1986); *Dr. Hadzsy János, az orvos és az ember* (1990).

Az interjú Topolyán készült 1985. május 25-én.

Mozgalmi pályájának kezdete példaszerű: tizenhat éven, tanonckorában belépett a szakszervezet földmunkásszakcsoportjába, 1939-ben a JKISZ helyi vezetőségének tagja lett, 1941-ben pedig a JKP topolyai helyi szervezete munkájának felújításakor bekerült annak vezetőségébe. Mindehhez erős volt a családi indíttatás. Két nagybátyja részt vett a Magyar Tanácsköztársaságban, idősebb testvérei révén hetente eljutott a házba a *Szervezett Munkás*. Gombos János, a JKP első topolyai sejtjének megalakítója a család barátja volt, és gyerekkorától szoros szálak fűzték a Sinkovics fivérekhez, akik közül József az 1941-ben újjalakult helyi pártbizottság titkára lett.

E kapcsolatok azonban egyrészt kimondottan helyi jellegűek, másrészt a körülmények folytán jelentőségük is csökkent. Gombos János már 1931-ben emigrációba kényszerült, a Szovjetunióban a sztálini csisztkák áldozata lett, 18 évet töltött börtönben és a Gulagon, és csak 1957-ben került vissza Topolyára. A börtönből a frontra hurcolt Sinkovics József is odaveszett Marsanszkban 1943 februárjában.

Jellemző, hogy amikor Brindza 1944 októberében társával Újvidéken felkereste dr. Slavko Kuzmanovićot, a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság titkárát a Petőfi brigád megalakításának kezdeményezésével, akkor az megkérdezte tőle: miért is voltál te bezárva? A helyzetet az mentette meg, hogy hazaérkezett Topolyára Varga István, aki együtt harcolt a spanyol polgárháborúban Kosta Nadgyal, a III. hadsereg parancsnokával, akinek a közbenjárására Tito engedélyezte a brigád megalakítását.

Politikai marginalizálódásához az is hozzájárult, hogy újságírói pályára lépett. Dobrivoje Vidić (akiről különben is az a hír járta, hogy esetenként rendkívül megalázóan bánt az újságírókkal) már e döntéskor megmondta neki, hogy „politikai karrierje ezt meg fogja sínyleni”, bár úgy tűnik, már addig se igazán tudtak „mit kezdeni vele”. Az újságírók sose tartoztak igazán a hatalmi elit belső köreibez, kiszolgáló személyzetként tekintettek rájuk, besorolva őket (utólag akár nagyvonalúnak is mondható gesztussal) az osztályszempontból megbízhatatlannak tekintett értelmiségiek kategóriájába.

Sorsának megpecsételésére azonban tájékoztatóirodás magatartása adott végső okot. 1948-ban internálták, több évet töltött a Goli otokon,¹ és a hozzá közel állók szerint Topolyára visszatérve

¹ Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz I. Újvidék*, 2002, Forum Könyvkiadó, 164–165.

is csak nehezen kapott munkát,² egy kisüzemben hivatalnokoskodott. Ezekről a dolgokról azonban nem volt hajlandó nyilvánosan beszélni. Az, hogy nyugdíjas korára rábízták a topolyai munkásmozgalom-történeti kutatásokat, valójában már csak a Harcoszövetségtől kapott végkielégítés volt.

Viszont ez a megbízás indította el azon az úton, amely során megtalálta a neki legjobban megfelelő feladatot.

A háború utáni években próbálkozott szépirodalommal, néhány novellája meg is jelent, a *Téglák, barázdák* című antológiában is szerepeltették, de nem ez volt az ő terepe. Mint ahogyan a politika sem. Hiába voltak a formális hálózati kapcsolatai mintaszerűek, ezek egyrészt helyi szintre korlátozódtak, másrészt ott sem tudta, valószínűleg nem is akarta átkonvertálni őket az informális hatalmi befolyás rendszerébe bizonyára eléggé „sarkos” természete miatt. Én már csak idős korában találkoztam vele, amikor arra panaszkodott, hogy a munkásmozgalom iránt már nem érdeklődik senki, egyedül még Erdélyi Károlyba, a *Magyar Szó* főszerkesztőjébe vetette bizalmát (akinél dogmatikusabb politikus kevés volt a vajdasági magyarok között). Még a vele készített interjú során is elképzelhetőnek tartotta „kitöröltetni” a riporter kérdéséből a rá vonatkozó értékelést, ha azal nem értett egyet. Ha az interjú készítése közben megkérdeztem, elfáradt-e, tartsunk-e szünetet, kijelentette: „Nem szoktam elfáradni soha.” Fiatal korában bizonyára még öntörvényűbb lehetett.

A helytörténeti kutatásoknak viszont hasznukra vált ez a rendszeret és szigorúság. Igaz, még Petkovics Kálmán is megjegyezte, hogy Brindza – például Moravica esetében – „nem a falu, hanem a mozgalmak történetét írja”. Ezt azonban helyénvalónak is tartotta, mert nézete szerint „ezek a mozgalmak határozták meg a falu életét és fejlődését”,³ ami Moravica esetében a második világháború utáni évekre bizonyos mértékben kétségtelenül igaz is lehet, de nem általánosítható. Az viszont tény, hogy a Brindza Károly által feltárt tényanyag a jövőben összeállítandó, az eddiginél többszínű, újabb és újabb történelmi mozaikoknak mindenképpen megkerülhetetlen része lesz.

Bizonyára a munkába is menekült az életében hozott áldozatok értelmetlensége miatti kételyei elől, miközben a nacionalizmus előretörése és a teljes gazdasági csőd közepette látnia kellett, hogy

■

² B. Z. [Barácius Zoltán]: Brindza Károly. *Hét Nap*, 2008. május 21.

³ Petkovics Kálmán: A tények regénye. *7 Nap*, 1987. április 17. 30–31.

az új rend nem hozta meg a vajdasági magyaroknak sem a nemzeti, sem a szociális felszabadulást. A halála előtti polgárháborús években a szabadkai piacon árulta a helytörténeti kutatásaihoz éveken át gyűjtögetett könyveit.⁴

Hogy válik az ember egy eszme olyan meggyőződéses hívévé, hogy egész életét is ráteszi?

Szerintem életfelfogását az életkörülményei határozzák meg elsősorban. Világnézetem kialakulásában döntő szerepe volt osztályhelyzetemnek és a környezetnek, amelyben fölnevelkedtem. Szegény földmunkás-, kisiparoscsaládból származom, sokgyerekes családból, én a nyolcadik gyerek vagyok sorrendben, valamennyien bérmunkából éltünk, láttuk magunk körül és a családjukban is a nagy szegénységet, és óhatatlanul szóba került minden családban, hogy nem lehetne-e ez másképpen is. Nálunk szerencsés dolog volt az, hogy két nagybátyám részt vett a Magyar Tanácsköztársaság harcaiban, és amikor az elbukott, hazajöttek Jugoszláviába, Topolyára, és a családban mindig erről a kérdéstről folyt a szó, mi volt a Tanácsköztársaság alatt, miért harcolt a magyar munkásság, miért bukott el, mi a helyzet nálunk, miért nem volt itt forradalom, miért van úgy, ahogy van. Az egyik nagybátyám különösen a papsággal kapcsolatban érzett nagy ellenszenvet, édesanyám viszont nagyon vallásos asszony volt, és sokszor elhangzott nálunk: Jaj, János, miért bántod a papokat! Hát azért, minek nekik a negyven hold föld meg a magas egyházi adó, nem csinálnak semmit, csak a hasukat növesztik, és így tovább. Persze volt ebben némi túlzás is, anyám azonban mint hívő katolikus ezt nagyon rossz néven vette tőle, mi gyerekek pedig mosolyogtunk a dolgon, tetszett is talán egy kicsit, hogy valaki valakivel szembe mer szállni, persze nem értettük a lényegét, de azért ott motoszkált a fejünkben, hogy miért is mondta ezt a János bácsi.

A másik nagybátyám joghallgató volt Pesten a forradalom ideje alatt, nagyon intelligens ember volt, ő persze már másként beszélt a dolgokról, a dolgok gyökereit feszegette, és az, amit elmondtak a látogatásuk alkalmával, a családban továbbra is szóbeszéd tárgya volt. De ez a húszas évek közepe táján volt, sajnos mindketten gyorsan elhaláloztak, idősebb bátyáim azonban a független szakszervezetek megalakulása

⁴ Szabó József: Brindza Károlyra emlékezve. *Szabad Hét Nap*, 2000. április 6.

idején a huszonötös, -hatos, -hetes években olyan körökben forogtak, ahol a munkásmozgalom kérdései napirenden voltak. A két legidősebb bátyám ugyan nem vett részt konkrétan a mozgalomban, de rokonszenvezője volt, például a *Szervezett Munkás* minden héten az asztalunkon volt, és én gyerekkoromban bele-belenéztem, nem sokat értettem belőle, de megtanultam azt, hogy van egy újság, amit *Szervezett Munkás*nak hívnak, és ahol a munkásság problémáiról van szó, arról ír, a versek is arról szólnak, a munkások nyomoráról, vágyaitól, mindebből keveset értettem, de lassan-lassan fölszívódt.

Valószínűleg volt valami naiv elképzelése a társadalom átszervezéséről egész fiatal korában. Emlékszik erre?

Nem tudnék én erre még ilyen világos választ adni. Nem volt. Csak az, ami konkrétan körülöttem történt, azok ragadták meg a figyelmemet. Például a családon belüli viszonyok alakulása. Mint mondtam, anyám nagyon vallásos volt, de a bátyáim nem, ők már jórészt a munkásmozgalom hatása alatt váltak olyanná, amilyenekké váltak. Például az 1929-es *Munkáskalendáriummal* kapcsolatban van egy érdekes élményem. Volt benne néhány karikatúra, amely anyámnak a vallásos érzületét bántotta és emiatt meg akarta semmisíteni azt a kalendáriumot. Banyakemencénk volt a szobában, a konyhából fűtötték, én a konyhában feküdtem az ágyon, és egyszer nagy kiabálásra lettem figyelmes. Anyám kezében a kalendárium, bedobom a tűzbe, mondja. A bátyám elkapta a kalendárium másik felét, márpedig ezt ne dobja be. De bedobom én ezt az istentelen dolgot! De nem dobja be! A bátyám erősebb volt, kirántotta anyám kezéből a kalendáriumot. Én ezt a jelenetet sose felejttem el, a kemence szája előtt zajlott le, bent lobog a tűz, a kalendárium pedig a végveszély előtt áll, vagy bekerül a tűzbe, vagy pedig bátyám révén megmenekül. Nagyon érdekelt, hogy mi az, ami miatt anyám ilyen borzasztó módon föl van háborodva. És meglestem, hogy a bátyám hova rejti el a kalendáriumot. Amikor elment munkába, elővettem és nézegettem. Nem találtam benne semmi olyan dolgot, ami miatt ezt a kalendáriumot meg kellett volna semmisíteni. Most nincs előttem, már rég nem láttam ezt a kalendáriumot, egyszer meg fogom még nézni, csak arra emlékszem, hogy volt benne egy karikatúra, egy tölcsér volt egy embernek a fejébe beleszúrva, és egy letolt nadrágú illető a tölcsér fölött készülődött „észt tojni” az illetőnek a fejébe. Ez anyámat rettenetesen földühítette, és istentelen dolognak tartotta. Nem volt valami ízléses dolog, mint ahogy ma is vannak ízléstelen képek, karikatúrák, ez így volt, és anyám meg is

mondta, hogy ez miatt, meg egyéb dolgok is vannak benne, ilyen dolog nem kell a házhoz, ez istentelen dolog. Persze ezután is jöttek hasonló könyvek, no a diktatúra megszakította az ilyenfajta kiadványoknak a megjelenését, úgyhogy csak bizonyos könyvek kerültek később hozzánk, amibe én is belelapoztam, persze az évek is haladtak, fölcseperedtem, 12-13 éves gyerek lettem, amikor már nagyon szerettem olvasni és sok minden a kezembe került bátyáim révén, akik hozzájutottak ilyen haladó szellemű társadalmi regényekhez, de eljutottak hozzánk olyan könyvek is, amiért bizony a rendőrség eljárást indíthatott volna bátyáim, vagy pedig azok ellen, akik azt a könyvet a kezükbe juttatták.

12 éves koromban már dolgoznom kellett, ez is hozzájárult világgépem kialakulásához. Ha most látom az unokáimat 12 évesen, csecsemőnek tartom őket, ha arra gondolok, hogy munkába kellene már állítani őket. Nekem pedig kifutónak kellett mennem, egy kereskedőnél voltam élesztőkihordó, és az üzletben is dolgoztam. Hajnalban, télen is, öt óra előtt már kelnem kellett és a hátamon egy nagy láda élesztővel jártam a szatócsboltokat a város szélén, még aludtak, ki se nyitottak, tudtam, melyik ablakon kell kopogni és megvertem az ablakot, friss élesztő, beszóltam, hát néha egy unott ásító hang válaszolt, nem kell, van még, ilyenkor jókat gondoltam az illetőnek, nagyon szerettem volna megszabadulni az élesztőtől, mert nyomta a hátamat, fiatal gyerek voltam, 15-20 kiló élesztőt cipeltem a hátamon. Ellenben a pékek voltak az én szerelmeseim, volt egy Zsíros Pista nevű pék az utcánk végén, az mindig vett tőlem, és azt is megkérdezte, öccse, ennél lepényt? Hát már hogyné ennél! No, szólt a segédjének, dobjon be egy lepényt a lapáton, becsúszta a tűz mellé, megsült, közben megjelent a háziasszony is, oda-szólt neki, te Ilka, van abbul a kácsaszírbul még? Hát minek? Hát ennek a gyerekek meg kellene kenni ezt a lepényt. Kettévágta, hozta a kácsaszírt az Ilonka néni és megkente. Én a hónom alá csaptam a meleg lepényt és akkor már vígan falatozva folytattam az utat a következő szatócsboltig.

Ez volt a kifutóság. Nem tartott túl sokáig, mert ez is a válság éveire esett, harmincegy-, harminckettő-, harmincháromban. Nem kellett annyira kifutó, és elbocsátottak. Akkor, hogy pénzt keressek, egy kocsmában kuglipályán állítgató gyerek voltam, jeget hordtam a kocsmába, úgyhogy dolgoznom kellett. Ez nem is volt baj. Megszerettem a munkát, mindig szerettem dolgozni. Szinte mindmáig megmaradt bennem az, hogy ha egy feladatom volt, azt szerettem volna minél jobban elvégezni. Mindegy, hogy mi volt az. Ha jeget kellett vágni a jégveremben, vagy bármilyen munkát bíztak rám, szerettem elvégezni.

Később a munkaszeretet és a jó munka végzése más formákban is jelentkezett, például amikor a mozgalomba kerültem. A párttitkárom

mindig azt mondta nekünk, hogy ahol dolgoztok, igyekezzetek becsületes munkát végezni, jó példát mutatni a munkában is, mert csak akkor van jogotok követelni, és akkor hatásos a követeléseitek, ha a munkát elvégeztétek. Ezt igyekeztünk betartani.

Emlékszik-e, melyik volt az első tudatos kiállása a mozgalom, az eszme mellett?

Még visszatérnék valamire. Egy rendkívül érdekes embernek a hatására szeretnék rámutatni, aki nagy hatással volt a családom egyes tagjaira és rám is. A huszonkilences, harmincas, harmincegyes években szinte mindennapos vendég volt nálunk Gombos János. Ő volt a JKP első topolyai sejtjének a megalapítója, és a topolyai munkásmozgalom nagy öregje. Ő nem is tudott másról beszélni, csak a munkásmozgalomról. Bátyáimmal együtt voltak magasan szálló galambjaik, föl zavarták őket, még amíg lesték, hogy miként keringenek a magasban, akkor is erről folyt a szó. Nekem egyszer a fenekemre vágott a János bácsi, kis srác voltam, és azt mondta, no te is proletárharcos leszel, ha megnősz, ugye?

Nem tudtam akkor még pontosan ennek az értelmét, de azért tetszett, hogy harcos leszek, proletárharcos, hát jó, majd meglátjuk.

Nemsokára Gombos János emigrációba kényszerült, én akkor 12 éves voltam, és már pontosan tudtam, hogy miért kellett neki emigrálni. Röpcédulákat ragasztottak ki a város különböző pontjain, és János volt az egyik szervezője ennek a plakátkiragasztási akciónak. A kiragasztók közül letartóztattak egyet, és még néhány embert később, és János tudta, hogy bajok lesznek és illegálisba vonult. Egy ideig a szárkúpokban, a határban húzódott meg, később már a Sörösék házában, majd a pártbizottság tagjaival való kapcsolatfölvétele után külföldre menekítették, Magyarországon át Ausztriába, Ausztriából még visszaküldték egyszer mint instruktort Jugoszláviába, aztán megint visszatért Ausztriába, és Németországon, Hamburgon keresztül a Szovjetunióba került. Onnan levelet küldött öccsének, akivel később jó barátságba kerültem, együtt voltunk a mozgalomban, amikor már felcseperedtem. 1937-ig tudtunk Jánosról levelei révén, aztán egyszer csak elhallgatott, semmi hír nem jött felőle. Mi úgy okoskodtunk, hogy bizonyára valahova külföldre küldték, Spanyolországba talán, ahol a polgárháború dúlt, vagy Kínába, ahol szintén polgárháború volt, talán valamilyen feladattal, és onnan nem írhat, talán ezért hallgatott el. Fogalmunk se volt arról, hogy mi történt vele, nem tudhattuk, hogy az NKVD koholt vádak alapján ötévi börtönre ítélte, és hogy az öt év letelte után további tíz évet sóztak a nyakába, és

valahol az északi sarkkörön, a Kola-félsziget Uhta településén töltött 17-18 esztendő, mire hazavergődhetett. Mikor visszatért, első találkozásunkkor azt mondta, tudod, nagyon örültem, amikor a *Dolgozókat* kézbe vettem, mert megrendeltem, mondta ő, Jugoszláviából, és amikor megérkezett, láttam, hogy a te neved szerepelt rajta, nem ismertem más ilyen nevű egyént, csak te lehettél, és nagyon örültem neki, hogy abból a családból, ahova én annak idején olyan sokat jártam, akadt egy valaki, aki ezt a munkát végzi.

Akkor pedig én lettem nagyon büszke rá, hogy János bátyám engem egy fenékre húzással elindított a forradalom útján, és az én újságom, amit én szerkesztettem, és amit jórész én írtam is, az ő kezébe került és a tetszésére talált.

Volt még egy ember, akinek közvetett módon nagy hatása volt arra, hogy a világnézetem olyanná alakult, amilyenné alakult, és amilyen ma is. Ez egy asztalosmunkás, Berecz Antalnak hívták, ő részt vett az októberi forradalomban. A legfiatalabb bátyám, Lajos vele együtt dolgozott egy műhelyben, és Berecz Antal bácsi, valahány inas vagy segéd abban a műhelyben dolgozott, azt hosszú évek együttes munkája alatt mind forradalmárrá alakította át. Sokat beszélt az októberi forradalom lefolyásáról, arról, ami ott történt, a céljairól, beszélt arról is, hogy látta és hallotta Lenint beszélni, és mindaz, amit ő évek folyamán a műhelyben a gyalu taszigatása közben vagy rövid pihenők alatt elmondott a társainak, a bátyám révén elkerült a mi családukba is. Berecz Antal bácsi ezt mondta, azt mondta, és ez a képzeletünket fölgújtotta, könyveket hozott a bátyám, ez már a harmincas évek derekán, a harminhármas, harmincnégyes, harmincötös években van, haladó szellemű munkákat, amiket aztán együtt olvastunk. Tizenhárom, tizennégy, tizenöt éves gyerek voltam abban az időben, mindent elolvastam, a ponyvaregényektől kezdve a lexikonokig, ami betű volt, azt mind szerettem volna magamba szívni. Voltak ennek negatív oldalai is, de nagyon fontos volt, hogy megszerettem az olvasást. Még a ponyvaregény is jó arra, hogy az ember olvasni szeretni megtanuljon. Hát ez megtörtént.

Topolyán a munkásmozgalomnak volt egy nagyon erős korszaka a húszas évek második felétől 33-ig. Ez időben többször történtek nagy lebukások, tehát szétverték az illegális pártszervezetet, és néhány esztendőre a mozgalom apályba került. Erre az időszakra esik azonban az én olvasásaim ideje, amikor sok haladó szellemű könyvet, sőt sok illegális, félillegális nyomtatványt is olvastam, de erre az időszakra esik az is, amikor a párt utasítására a munkásság belépett a diktatúra által meghagyott reformista szakszervezetekbe. Ez a 35-ös, 36-os években van, én

akkor tanonc voltam. Nem lehetett akkoriban válogatni, hogy ki milyen munkát végez. Próbálkozott édesanyám, mert ő volt a házban az erős kéz, édesapám nagyothalló ember volt, nem lehetett vele könnyen társalogni, anyám rendezett mindent, különböző mestereknél, üzletekben megfordultunk, munkát szeretett volna számomra biztosítani, tanoncnak akart adni, de sehol nem vettek föl. A világgazdasági válság ideje ez. Végül az egyik bátyám azt mondja, van egy kosaras az utcánkban, ez lám milyen szépen meggazdult, 7-8 lánccal földet szerzett már, szép háza van, jól él, és ebből a mesterségből szerezte. Én csak fanyalogtam, de nem volt nagy választás. Anyám elvezetett egy ilyen kosárfonóhoz, fehér bútorokat, kerti garnitúrákat és egyéb szép dolgokat készített. Nem nagyon tetszett nekem ez az egész dolog, de történt egy valami, ami megragadott.

Azt mondta a mester az anyámnak, tudja, én fölvenném ezt a gyereket, de nálunk nem lehet ám szombaton dolgozni. Hát az anyám azt mondja, akkor mikor, vasárnap? Nem, szombaton és vasárnap nálunk nem dolgoznak. Erre megrángattam anyám szoknyáját, ez az, Mama, szombaton és vasárnap nem dolgozunk, ez jó lesz. A Gyöpsorra gondoltam, az imádott Gyöpsorra, azokra a hihetetlen kacskaringós gödrökre, ahol olyan jól lehetett játszani a pajtásaimmal, szombaton és vasárnap játszani lehet.

Így kerültem ehhez a mesterhez, szombatista volt tudniillik és azért nem lehetett nála szombaton dolgozni. Persze ez egyrészt azt jelentette, hogy most a munkásmozgalom eszméi, másrészt pedig ennek az adventista-szombatista mesternek a befolyása alá kerültem, aki mindenáron szeretett volna engem is megtéríteni, ahogy ő mondta, de hát már egy kicsit késő volt, én már akkor úgy éreztem, hogy elkötelezett harcosa vagyok a munkásmozgalomnak, habár tanonc vagyok még, bejártam a szakszervezetbe, nem volt szakcsoportom, beiratkoztam a földmunkás szakcsoportba, hát nem lettem adventista. Annyi hasznom azonban ebből is volt, hogy rengeteg bibliai mondát, idézetet hallgattam, ismertem meg, amit naponta elismételt előttem a mester, persze örökké vitatkozva vele, és amikor már nem volt más érvem, akkor azt mondtam, jó, ha az atyáúristen teremtette a világot, akkor miért teremtette ilyené, amilyen, miért van az, hogy egyes emberek akkora nyomorúságban élnek, mások pedig dúskálnak a javakban, ezt nem jól csinálta az atyáúristen. Ez rettenetesen sértette, hogy én ilyeneket mondok, viszont bennem pedig erősítette az ellenállást, hogy mégiscsak vannak nekem is érveim. Ha az mindent tud, tökéleteset tud alkotni, hát akkor miért nem tette a világot is tökéletessé? Ezek a vitáink rendszerint azzal zárultak, hogy egy fél napig munka közben nem szólalt meg egyikünk se. Persze én mindezeket a dolgokat a tanonctársaimnak, barátaimnak elmondtam,

és jókat neveltünk a dolgon, de a mestert is meg kellett érteni, őt a vallás dogmái, a hite megtartotta, neki ez lelki és szellemi kielégülést jelentett, hát legyen, ő csinálja az ő dolgát, én pedig a magamét. Ez különben odahaza is megvolt az édesanyámmal, aki mindvégig hithű katolikus volt, nagyon vallásos asszony, de volt egy kiegyezés közöttünk. Ő észrevette, hogy valami történik körülöttem, hogy olyan könyveket, olyan papírokat hozok haza, amit dugogatok is, meg a barátaim, akik jártak hozzám, akikkel társalogtam, hogy azok mind olyanfajta emberek, akik voltak letartóztatásban, és hogy itt valami baj készülődik, és azt mondta nekem az én csodálatosan jószívű édesanyám, fiam, én imádkozom érted. No hát, mondom, Mama, ez nagyszerű dolog. Ha maga imádkozik értem, akkor mi bajom lehet énnekem. A jóisten meghallgatja a maga imáját és vigyáz rám. Én csinálom a magam dolgát, maga pedig csak imádkozzon hűségesen. Nem lesz ebből semmi baj. És így mi megegyeztünk. És ez a megegyezés egészen az ő haláláig érvényes volt közöttünk. Sohase szolt ő nekem semmi rosszat, akkor se, amikor nagy bajban voltam tényleg, amikor statárium előtt álltam, amikor az akasztófa árnyéka lebegett körülöttem, és ő is a fél hold földcsékjét eladta, hogy védőügyvédet szerezzen a számomra, és amikor hetente hordta utánam az élelmet a börtönbe, jól tudva, hogy az nemcsak az enyém, hanem azok számára is, akiknek nincsenek hozzátartozóik vagy nincsen anyagi lehetőségük, hogy kosztot hozzanak a bebörtönzötteknek, hordta, több mint három éven keresztül szenvedett miattam, akkor se szolt semmit. Ilyen volt az én nagyon jószívű, vallásos édesanyám.

A mozgalomban a tűzkeresztségen a Bajsai úton estem át bátyámmal az asztalosok sztrájkja idején. Hívott: Öcsém, gyere, elmegyünk sztrájkórségbe! Kimentünk Topolyán a Kálvária mellett elvezető Bajsai útra, valahol a temetőnél meghúzódtunk, és vártuk, hogy majd jönnek a sztrájkőrök Bajsáról. Megjelent kettő, azt mondja a bátyám, ezek azok. No fölragadtuk a makadámköveket az úttest mellől, észrevették az illetők, hogy itt valami készül, megfordították a kerékpárt, mi pedig kőzapot zúdítottunk utánuk és nagyon nagy meglepődéssel könyveltük el, hogy a sztrájkőröket megfutamtítottuk. Ez volt az első ilyen szereplésem, amikor úgy éreztem, hogy most tettem valamit. Nem nagy dolog volt ez az egész, de mint serdülő fiatalnak akkor sokat jelentett. Az elkötelezettségnek egy újabb lépését, fokát.

A szakszervezetben volt egy ifjúsági csoport, én abban tevékenykedtem egyre aktívabban, aztán miután fölszabadultam, háromévi tanonckodás után vidékre mentem dolgozni. Először Pancsovára mentem, nagyon rossz helyre kerültem. Egy német munkaadóhoz, ahol két német nemzetiségű

segéd és egy horvát nemzetiségű tanonc dolgozott rajtam kívül. Megkérdezte tőlem a mesterné, egy özvegy néni volt, hogy mit tudok csinálni. Mondom, gyorsabban fel tudnám, sorolni, hogy mit nem a szakmából. Az nagyon jó, mondta, és dolgozni kezdtem. Szépen tudtam dolgozni, ezt büszkeséggel mondhatom, azt is jól csináltam, azt a fajta munkát, ellenben ezek a német társak Hitler-rajongók voltak. Egy hétig csak hallgattam a beszédeiket, de azután kitört belőlem az ellenállás és a további heteket már csak veszekedéssel töltöttük el, szidtam őket, mint a bokrot, a Führerrel együtt. Egy alkalommal majdnem tettlegességre is sor került, de azt úgy kerültem el, hogy a főlemelt kaptafát visszatettem a helyére és leoldottam magamról a kötényt, összeszedtem a dolgaimat és kértem a mesternét, fizessen ki, én itt nem dolgozok tovább. Volt ennek még egy előzménye, a horvát nemzetiségű tanonc egy alkalommal, amikor ketten voltunk, azt mondja, segéd úr – mert az volt a titulusa a segédnek abban az időben, nagy titulus – segéd úr, azt mondja, vigyázzon magára, mert azt hallottam, amikor maga egyszer nem volt bent, hogy magát egy este kilesik valahol és elintézik. No, mondom, majd én is ott leszek. Azt mondja, hallja, nem érdemes ezekkel, mert ezek nem egyedül vannak. Összeszedelőzködik egy egész banda és elrakják az olyan embereket, akik nekik nem tetszenek. Nácik voltak. No nem ezért hagytam ott, hanem egyszerűen azt a légment nem bírtam, és innen Adára kerültem.

Ada egy nagyon fontos epizódja az én munkásmozgalmi életem alakulásának, mert ott nagyon erős munkásmozgalom volt korábban is. Nem csoda, ott volt a jugoszláviai magyar munkásmozgalom egyik szellemi vezére, Cseh Károly tanító. Topolyáról kaptam egy rövid kis ajánlólevelecskét Cservenák Páltól, hogy Cseh elvtárs, foglalkozzon ezzel a fiatallal, haladó szellemű, ide került dolgozni, vegye pártfogásba. Elmentem Csehhez, megnézte a papírt, azt mondta, nézd, fiam, nagyon jól van, itt van ez a könyvtár, rámutatott az egyik egész falat beborító könyvtárszekrényre, amilyen könyvet óhajtasz, olyant olvasol, ha valamit nem értesz, itt vagyok, segítek neked. Így történt, hogy én Cseh Károly könyvtárát látogattam, sokat beszélgettem vele, hallgattam az előadásait a szakszervezetben, Urbán János barátommal, akivel ott ismerkedtem meg Adán. Az apja szintén az én szakmámba való ember volt és ilyen módon ismerkedtünk össze. Mondta nekem: van egy János nevezetű fiam, ilyen gondolkodású, mint amilyen te vagy, öcsém, majd megismertetlek vele. Hát hol van? Azt mondja, Szabadkán tanonc, most jön haza vasárnap. Hazajött, megismertedtünk, azóta is jó barátságban vagyunk Jánossal. Vele együtt jártunk a szakszervezetbe Cseh Károly előadásait hallgatni. El is mondtam nem olyan régen, hogy is volt ennek az előadásnak a

kezdete, amikor a világ keletkezéséről beszélt. Csupa 3-4 osztályt járt földmunkás volt a teremben, Cseh Károly nem emelvényen beszélt, hanem elől egy asztalnál, és tágra nyílt szemekkel, tágra nyílt fülekkel hallgatták az emberek. Nagyon érdekes volt, amikor és ahogyan ő az egyszerű földmunkásembereknek a világ keletkezéséről beszélt. Végignézett a hallgatóságon, fölemelte az ujját és azt mondta: Elvtársak! A világot nem egy nap alatt teremtették. A világot nem két nap alatt teremtették, a világot nem hat nap alatt teremtették. A világ örökkön örökké volt és lesz. Megállt bennem a lélek. Így ezt nekem még soha senki nem mondta meg, hogy a világ örökkön örökké volt és lesz. A hat nap alatt való teremtést valami gyorstalpalásnak éreztem korábban is, hat nap alatt ekkora világot megteremtteni elég nagy munka és itt találtam meg a magyarázatot arra, amit a mesterrel való vitámban mondtam, hogy ha már Isten teremtette a világot, akkor miért nem lett tökéletes, hat nap alatt csak fuser munkát lehet végezni. Hát a Cseh Károly bennünk ezt tudatosította, hogy bizony a világ örökkön-örökké volt és van, és hogy az anyag örökkévaló, csak változik, és a természettudományos ismereteinknek, gondolkodásunknak az alapjait Cseh Károly tanításaiból kezdtem magamban gyarapítani. Itt dolgoztam hat-hét hónapot, megismerkedtem több munkásmozgalmi emberrel, itt láttam – nem volt személyes kapcsolatom vele, idősebb volt – Bakos Kálmánt, Halászt, Fodort.

Bakost és Halászt a megszállók később kivégezték. Itt ismertem meg Sterbik Sanyit, a „báلكirályt” egy tánciskolai bálón. Mi Urbán János barátommal csak padonülők voltunk, nem nagyon lelkesedtem a táncért, habár nagyon szép dolog, de mi csak néztük, hogyan táncolnak a párok, és végül báلكirályt választottak, és ez a Sterbik Sanyi lett, az adai munkásmozgalom egyik nagyon kiváló fiatalja, az édesapja is munkásmozgalmi ember volt. Nagyon szépen tudott táncolni, jóvágású gyerek volt, ő lett a báلكirály. Most ennyi minden után, amikor találkozunk, mindig így köszöntöm, na szervusz, te báلكirály.

Tehát sok emberrel megismerkedtem, sokfajta gondolkodásmóddal, hozzáállással, ez is hozzájárult ahhoz, hogy megint egy lépéssel közelebb kerültem ahhoz az állapothoz, amikor elmondhattam magamról, hogy már teljes szívvel-lélekkel, tudatosan váltam én is a munkásmozgalom harcosává.

A háború előtt is írt már, és az egyik legnagyobb iskolája, ahogy ezt gyakran mondani szokták, ugyancsak a börtön volt, a Csillag börtön. Elmesélné, hogy miért került börtönbe, és hogyan teltek el azok az évek?

Talán egyet lépünk még vissza a kérdésének az elejére. A munkásmozgalom szükségszerűen arra bírta azokat, akik elkötelezett harcosok voltak, hogy képezzék magukat, hogy meg tudják magyarázni az embereknek, miért van szükség az összefogásra, a szervezkedésre, a harcra. Mi előbb csak azt mondtuk a fiataloknak, szervezkednetek kell azért, hogy a helyzeteken javítsatok. És hogy hogyan kell hozzáállni ehhez a feladathoz. Tudtuk azonban, hogy ha őket a helyzetük javításáért való harcra buzdítjuk, és megmagyarázzuk, hogy hogyan és miért kell ezt csinálni, akkor tulajdonképpen ideológiai munkát is végzünk, tehát felkészítjük a harc további szakaszára is a fiatalokat vagy az idősebbeket, mindegy, már ki milyen csoportban dolgozott.

Én a magam részéről sokat olvastam és igyekeztem képezni magamat, és talán azon fiatalok közé tartoztam, akik ideológiailag képzetebbek voltak ebben a közvetlenül a háború előtti periódusban az én városkában. Volt kitől tanulni, voltak kiválóan képzett munkások, akik foglalkoztak velünk, fiatalokkal. Ilyen például Kmettykó Gyula, Bacsa Feri, Molnár Virág Feri, Pelle Károly bátyánk, markáns vasmunkás, a Sinkovics fivérek, a három Sinkovics fivér közvetlenül a háború előtti időszakban és a háború alatt vezető szerepet játszott a topolyai munkásmozgalomban. A legjobb barátaim voltak, együtt nőttünk fel. Aztán volt néhány találkozásom bent a *Népszava* szerkesztőségében. Szabó Gézával például, aki nagyon nagy hatást gyakorolt rám. Idának a bátyja különben, egy roppant magas kultúrájú, magas képzettségű asztalosmunkás volt, akinek az intellektusa nagy hatással volt arra, aki vele kapcsolatba került. Például amikor engem arról kérdezett, hogy mi a helyzet a topolyai munkásmozgalomban, mi újság van, milyen tendenciák vannak, mit csinálunk, mit kellene csinálni, és én a fiatal forrófejűségemmel mondtam nagyokat is, persze akkor ő egy kicsit megmosolygott és azt mondta, fiatal barátom, jól vagyunk mi tájékozódva a topolyai munkásmozgalom állásáról, és igyekezett engem a maga által kialakított képről tájékoztatni, hogy mi is van Topolyán. Amikor azt kérdeztem, mit gondol, hogyan és miként, kikkel, azt mondja, orientálódjak a Sinkovics fivérek felé. Mondom, mi se könnyebb, ez máris megvan, együtt nőttünk föl, és én ettől az időtől kezdve valóban szorosabbra fűztem velük a kapcsolatomat. Olyannyira, hogy ez mindmáig tart. Habár kettő már a három fivér közül nem él. Az édesanyjuk sem él, aki a munkásmozgalom szintén lelkes híve és a fiainak az őrangyala volt. Sinkovics József például a háború alatt újjáalakult helyi pártbizottság titkára volt, én a tagja, a börtönben is együtt voltunk, nagyon nagy hatást gyakorolt rám. Nem is annyira az ideológiai felkészültségével, hanem az emberi

magatartásával. Ahogyan ő a börtönben a társaihoz viszonyult, amelyen magatartást a börtönben tanúsított, itt előbb Szabadkán, ahol körülbelül 250-en voltunk, a 250 főnyi ítéletre váró munkás-forradalmár kollektíva őt tartotta eszményképének és felé fordult, ha valamilyen problémáink voltak, mindig Sinkovics József véleményét kérte ki. Sinkovics Józseffel nagyon szoros elvtársi barátságban voltam és sokat tanultam tőle, nagy erkölcsi támogatást nyújtott mindig számomra. Kint is, és a börtönben is. Egy nagyszerű, csodálatos önfeláldozó ember volt. Ő volt az, aki azt mondta annak idején, mindenki becsületesen végezze el a vállalt munkáját, hogy becsületesen harcolhasson a jogaiért is. Nem tűrte például azt se, ha valaki piszkos cipőben vagy rongyos, elnyútt ruhában mászkált a főutcán, az emberek között, szabósegéd volt különben. Rámszólt egy alkalommal, te, azt mondja, nincs neked egy jobb télikabátod? Tudod, mondom, az drága dolog, gondoltam már rá, de majd igyekszem. Nézd, azt mondja, egyszerű a dolog. Majd én a mestertől gyári áron kihozok egy krombiszövetet, te azt majd részletben kifizeted neki, én pedig neked majd megvarrom esténként ingyen a kabátot. Így történt, hogy nekem egy nagyon szép sötétkék krombikabátom lett, amiben nagyon feszítettem persze, húszéves voltam, ez a kép nem miattam, hanem a rajta levő társaim miatt megjelenik majd a legújabb könyvemben. Abban a kabátban feszíték én is ott.

Egyrészt a művelődési szekcióban, majd a megalakuló Kosta Abrašević Munkás Kultúregyesületben fejtettük ki tevékenységünket, ami a művelődés és kulturálódás mindenfajta formáját illeti. Volt színjátszó csoport, faliújság, zeneszekció, sakkcsoport, vigalmi bizottság, szép könyvtár, itt igen intenzív munka folyt. Talán a faliújság írásával kezdődött az én írói tevékenységem. Egyszerű kis karcolatokat írtunk a munkáseletről és ezt a falon lévő tablóra fölragasztottuk, és a fiatalok, akik bejártak a munkás művelődési egyesületbe, ezt olvasták, egyeseket megdicsérték, másikat kinevettek az írásai miatt, de mi nem vesztítettük el a kedvünket, csináltuk úgy, ahogy tudtuk. De ez mind hozzájárult ahhoz, hogy az ember képezze magát.

Én próbálkoztam versírással is. Titokban kimentem a közeli Szőlősróra (akkor már nem voltak szőlők, de így hívták azt a területet), és valamelyik szárkúp tövében írtam a verset. Hogy milyen vers volt ez, milyen nem, az nem érdekes, a lényeg az, hogy az írás iránti vágy vagy az önkifejezésnek valamilyen formája jelentkezett nálam már ebben az időben.

Az „ideológiai képzettségemnek” egy bizonyos fokát mégis csak a „forradalmárok iskolájának” nevezett börtönökben értem el. Előbb itt Szabadkán voltunk. Hogy sorrendben mondjam. 1941-ben mi felújítottuk

a pártszervezetet Topolyán, Mayer Ottmár jött ki 1941. június 15-én, én előző nap jöttem haza a német fogságból és azonnal kooptáltak a vezetőségbe, és mi azonnal hozzáláttunk a fölkelés szervezéséhez, előbb a pártszervezet stabilizálásához és a felkelés tervének az elkészítéséhez. Sajnos hamarosan lebuktunk, és három társammal, Sinkovics Józseffel, Cservenák Szilva Pállal, Moljac Uglješa állatorvossal együtt a szegedi polgári statáriális bíróság elé kerültünk 1941 szeptemberében. Valami történt a bíraskodás terén, mi hűtlenség vádjával álltunk a bíróság előtt, ezeket az ügyeket időközben visszahelyezték a katonai bíraskodás hatáskörébe, és miután a katonai véisztörvényszék 1941 őszén Szabadkán „tevékenykedett”, enyhén kifejezve, van egy irat, ami bizonyítja, hogy minket azért szállítottak vissza 1941 novemberében a Sárga Házba, hogy majd itt fognak felettünk ítélni. Megint történt valami, Szabadkán 24 embert halálra ítélték, ez borzasztó hatással volt a lakosságra, a lakosság túlnyomó részét ez nagyon lehangolta. Tizenötöt a huszonnégy halálra ítélt közül ki is végeztek, és úgy vélem, hogy az akkori itteni fasiszta közigazgatás úgy gondolta, hogy elrettentésnek pillanatnyilag talán ez is elég, hiszen akkor már túl volt a zentai kivégzéseken, az adai kivégzéseken, újvidéki kivégzéseken, becsei, petrováci kivégzéseken, tehát megtörtént az úgynevezett elrettentés, és bennünket és a csantavériket, akik szintén velünk voltak a Csillagban, szintén a statáriális bíróság előtt, bennünket már nem állítottak a véisztörvényszék elé, hanem a többi sárga házbeli fogollyal együtt, persze utolsónak, 1942 januárjában, bennünket és az adataikat, áthoztak a szabadkai törvényszéki fogházba, ahol vártuk a további sorsunk alakulását. 1942 márciusában megérkezett a katonai röpbíróság, hogy az ott összegyűjtött mintegy 250, a népfelzabardító mozgalom 250 tagja – ennek körülbelül fele párttag és az ifjúkommunista szövetség tagja volt – felett ítéljezen, minket március 27-én, a belgrádi népfelkelésszerű események évfordulóján ítélték el. Ekkor már nem ítélték senkit halálra a 250 közül, csupán egyet, Kovács Antit, az ifjúkommunista szövetség szabadkai helyi bizottságának tagját, de az ő halálos ítéletét is azonnal 15 évi börtönre változtatta át a bíróság, miután kegyelmi tanácsá alakult át. Tehát nem hoztak már halálos ítéletet. Mi hét-hét évet kaptunk, ez nekünk már gyerekjátéknak tűnt, mindegy, hét év, vagy 117 év, egyre megy, a háború úgyse fog olyan sokáig tartani, a győzelemben mi biztosak voltunk, most csak az volt a kérdés, hogyan szabadulunk majd meg a börtönből, vagy egyáltalán megszabadulunk-e, ez viszont már nem attól függött, hogy hány évet kaptunk.

A börtönben már a vizsgálati fogság ideje alatt, tehát az ítélethozatal előtt is egy erős kollektíva alakult ki minden cellában. Mi 17-en,

18-an voltunk egy cellában. Erős ideológiai munka folyt, lélekerősítő munka, fölkészíteni az embereket a tárgyalásra, és úgy tekinteni arra a pillanatnyi helyzetünkre, mint egy epizódra a mi harcunk történetében, ami nem kell hogy elcsüggyessen bennünket, hanem erre az aktusra, a bírósági tárgyalásra is fel kell készülni. Természetesen körömszakadtáig tagadni mindent, hogy az, ami a rendőrségi jegyzőkönyvekbe került, a rendőrségi kínzások hatása alatt került oda, hazugság az egész, és nem vállalni semmit. Ez nem ment könnyen, mert voltak emberek, akik azt gondolták, hogy ha mi most tagadunk, akkor bennünket visszavisznek a Sárga Házba, ahol a tortúrák újra kezdődnek. A meggyőzésben a mi cellánkban Sinkovics József vitte a főszerepet, a moravicaiak közé átküldtük Sinkovics Dezsőt (aki 1941-ben tartotta a kapcsolatot Topolya és Moravica között), hogy készítse fel azt a csoportot. Amikor a bíróság elé kerültünk, úgy éreztük, hogy győztesként kerültünk ki a tárgyalásból, megerősödvé. Nem adtuk meg magunkat, megint egy tettet hajtottunk végre, megvédtük magunkat. Persze az ítélethozatalra ez nem volt olyan nagy hatással, mert az ítéleteket már meghozták jóval korábban, másutt, más megfontolások alapján, hiszen akkor már Moszkva alatt a német hadsereg elit része elpusztult, Magyarország urai kezdtek rádöbenni arra, hogy a villámháborúból nem lett semmi, és hogy a győzelem kilátásai is kétségesek, kezdték a hintapolitikát, túl voltak az újvidéki, Sajkás-vidéki razzian is, ami a világ közvéleményében borzasztó nagy fölháborodást váltott ki, és igyekeztek az ilyenfajta dolgokat most már valamilyen formában enyhíteni, jobb képet adni saját magukról, a jogállam szerepét játszani és így történt, hogy mi börtönbüntetést kaptunk.

Amikor elítéltek bennünket, volt egy roppant érdekes jelenet. A háború előtt volt Topolyán egy bazár. Abban minden egyes árucikket hét dinárért árultak, lehetett az vizeskanna vagy vödör, minden hét dinárba került. Volt, ami megérte a hét dinárt, volt, ami nem, a tulajdonos így kijött ezzel. Ez egy reklámfogás volt, de bevált, mert az illető egészen jól élt belőle. Amikor az ítélethozatalról visszakerültünk a cellába, az egyik társunk fölkapta a söprűt – a régi jugoszláv hadseregben altiszt volt, podnarednik, őrmesterhelyettes – katonai lépésekben a vállára kapta, mintha puska lenne, és elkezdett a szűk cellában körbe járni, mondván, hét, hét, hét, hét az ára, hét, minden darab hét. Erre mi egészen spontánul, ahányan csak voltunk, a menetbe bekapcsolódtunk és kórusban mondtuk, hogy hét, hét, hét... Persze ez egy ilyen fölszabadt lelkiállapotban történt, nem tudtuk kifejezni másképpen, mint az egyik társunknak ez a leleményessége, a topolyai bazárra való emlékezés, tehát hetet értünk mindannyian, hét-hét esztendő. Ez tréfa persze. Tréfás

megnyilvánulása a benti életnek, no erre is szükség volt, mert a szelepre az embernek minden feszültség idején szüksége van. Sokszor az ember talán nem tudná elviselni a rá nehezedő nyomást, belső feszültséget, ha nem találna valamilyen szelepet.

Mi az ítélet után kevesebben is maradtunk, mert volt, aki két hónapot, hat hónapot kapott, ezeket szabadon bocsátották, volt, akit föl is mentettek, nem ítélték el, tehát megcsappantunk, a 250-ből maradtunk körülbelül 150-en. Valójában ez a 150 ember volt a színe-java azért, ezek tettek legtöbbit a mozgalomban, elég erős kollektíva volt, minden cellában akadtak szellemileg képzetebbek, ideológiailag fejlettebbek, és elindult belől a konszolidáció, hogy úgy mondjam, most már be kellett rendezni az életünket. Egy szoros kollektívát alkotott az egész közösség, nyugodtan mondhatnám pártszervezetnek is, ennek a kollektívának az egyik vezetője volt az én drága jó elvtársam, a Sinkovics József, és itt tovább folyt az, ami kint az életben már annak idején, aminek részesei voltunk. Valahogy úgy alakulhatott a helyzet, hogy ezekben az években Magyarország börtönei voltak Magyarország legszabadabb levegőjű helyiségei vagy területei, mert itt egymás között szabadon, nyíltan, világosan beszélhettünk mindenről. Ideológiáról, politikáról, háborúról, jövőről, amíg ezt az úgynevezett „szabad” életben nem teheték meg az emberek. Akinek valamilyen területen szélesebb ismeretei voltak, az arról beszélt, tartott előadást, vagy éppen egy könyvet olvastunk el valamennyien és azt megvitattuk, vagy nyelvet tanultunk. Én például, habár nem fejeztem be a háború előtt az eszperantó nyelvtanfolyamot, az ifjúsági szobában eszperantó nyelvtanfolyamot vezettem, az is jó dolog volt. Másnak természettudományos ismeretei voltak, az a darwinizmusról tartott előadást, másnak az irodalom köréből, az Petőfiről, József Attiláról, Adyról, és ez az önképzés állandóan ment, nem is szólva arról, hogy kintről kaphattunk könyveket, akár becsempészve, akár legálisan is jó könyveket, és ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az általános műveltségünket, az egymás közti beszélgetésekben pedig az ideológiai fejlődésünket is elősegítsük.

Ez Szabadkán volt. Innen azonban mi átkerültünk Szegedre, széttelepítették a szabadkai fogházban elhelyezett fegyenceket, mert mi fegyencek voltunk, hét évi fegyházat kaptunk, de fogház volt a hivatalos neve, bírósági, illetve ügyészségi fogház, mert nem tudtak bennünket máshova vinni, Magyarország börtönei tele voltak különböző elítéltekkel. Az olasz fegyverletétel után a Balkánon nagyon forró helyzet állt elő, a népfelszabadító mozgalom hullámai át-átcsaptak Szerémségből Bácskába, Bánátba, tehát a magyarok és a németek által megszállt területekre is,

és a börtön nem volt valami jó helyen, itt voltunk közel a partizánmozgalomhoz, és kiürítették. Volt, akiket Sátoraljaújhelyre vittek, volt, akiket Ceglédre az ifjúsági fogházba, a nőket Márianosztrára, minket Szegedre, mi voltunk az utolsó csoport, bántott bennünket, hogy miért nem vittek Sátoraljaújhelyre bennünket, hiszen az a fronthoz közelebb van, hamarabb megszabadulnánk, vagy valami történne körülöttünk vagy velünk. Később rádöbentünk, ha odakerültünk volna, úgy lehet már nem élnénk, mert biztos részt vettünk volna a kitörésben, az egy pillanatra se kétséges ma se előttem, hiszen mindannyian szabadságra vágytunk. Hát valamilyen lehetőséget láttak ott az elvtársak, és hogy pontosan milyen hibák következtében nem sikerült, valószínűleg a helyzetfelméréssel is baj volt, és valószínűleg azzal is, hogy nem az egész kollektíva vett részt benne, csak egy része, persze a jelentősebb része, és sokszor ilyen esetekben a véletlenek is közrejátszanak. Például az, hogy ott a kitörésnél az egyik őr el tudta sütni a fegyverét, és az riadójelnek számított, amit a városban meghallottak, és segítséget küldtek számunkra, tehát nem sikerült a börtöntől eltávolodni messzebbre, hanem már a börtön kapujában is egyeseket elért a végzet.

Tehát odakerültünk Szegedre. Ott akkor már volt egy jó nagy bácskai, baranyai és magyarországi csoport, nagyon sok képzett ember volt közöttük. Voltak ott Bácskából is, akik megjárták Mitrovicát, elvégezték a „kommunista egyetemet”, a Moša Pijade, Čolaković által vezetett munkásegyetemet, és Pestről is intellektuelek, írók, különböző területről magas képzettségű emberek, és itt fejlettebb eszmei-politikai, kulturális nevelőmunka részesei lehettünk, mint amilyenben lehetőségünk volt Szabadkán. Bármennyire is szerettem a munkát és tudtam, hogy a munka levezető dolog is, de amikor azt láttam, hogy itt sokat lehet olvasni, tanulni, és hogy absolute nincs értelme, hogy valaki a munkateremben legyen azért, hogy tíz deka kenyérral többet kapjon, hiszen azt energiában kétszeresen elveszíti ott lent, akkor úgy határoztunk, én is, hogy nem fogjuk megcsinálni a ránk kiszabott normákat, se az első hónapban, se a másodikban. Kergessenek föl bennünket a cellákba mint szabotőröket, ilyeneket-olyanokat. Persze ezt megelőzte a kétórai gúzsbakötés a hónap végén, amikor elszámolás volt, ki mennyit csinált. Miért nem csináltad meg? Őrparancsnok úr, nem bírom. Miért nem bírod? Gyöngö a koszt. Hát hogy bírta megcsinálni az a román kém, vagy nem tudom, különböző más elítéltek is voltak, akik háromszor annyit csináltak, mint mi. Nem tudom, úgy látszik, hogy ő valahonnan élelmet tud szerezni, én nem bírom. Kétórai gúzsbakötés, sorba a raportra kiállítottaknak. Hát számunkra az semmi. Leül az ember, át

kell fogni a térdeit, átdugnak egy fát, megkötözik, és ha megmozdulsz, fölfordulsz, és nem tudsz aztán fölkelni. Csak annyi történt, hogy nem tudtunk utána talpra állni. Kettesével voltunk sötét ablaktalan cellákba belökvé, egy Baranyából odakerült, boszniai származású Mustafa nevű elvtárssal voltam egy cellában, és az egész két órát átviccelődtük, csak éppen, mondom, annyi történt, hogy amikor levették rólunk a gúzszt, nem tudtunk talpra állni a két órai ilyen szorított helyzet után, de azért talpra álltunk. Mint ahogy mindig, akkor is igyekeztünk talpon maradni, és akkor azt mondták, mars föl a cellába! Hát ezt vártuk. Soha az életben Tolsztoj *Háború és békéjére* nem lett volna annyi időm. Ott a szegedi Csillagban azt is elolvastam. Azt hiszem, kétszer. És számos más kitűnő munkát. Aztán a benti szemináriumok, Jugoszlávia Kommunisták Pártja története, Lenin munkái, a munkásmozgalom különböző kulcskérdései, annak megvitatása. Aztán én személy szerint ezeken túl érdeklődtem például a politikai gazdaságtan iránt. Ezt az egyik pesti elvtárs adta elő, méghozzá úgy, hogy az úgynevezett sétákon, naponta egy órai séta volt a börtönudvarban, párosával sétálhattunk, mehettünk együtt, és megengedték a halk beszélgetést, ötven perc előadás, tíz perc konzultáció, és ez így ment hónapokon keresztül. Átvettem az egész politikai gazdaságtant, Lenin különböző munkáit, az *Állam és forradalom*, *A baloldaliság mint a kommunizmus gyermekbetegsége* satöbbi. No azt elmondhatom azért, hogy bármennyire is az akkori időkben a haladó szelleműbb, képzetesebb fiatalok közé tartoztam a háború előtt ott az én környezetemben, abban a szegény munkáskörnyezetben, amikor ezeket az előadásokat hallottam, átrágtam magam rajtuk, akkor vált teljesen világossá előttem, hogy tulajdonképpen mi is az, amit mi akarunk. Az ideológiai felkészültségnek akkor értem arra a fokára, hogy elmondhattam magamról, én kommunista vagyok, eszmeileg, érzelmileg, minden tekintetben.

Nem fáradt, ne tartsunk szünetet?

Nem. Nem szoktam elfáradni soha... Nagyon érdekelt az irodalom. Volt egy pesti író, Erdős Lászlónak hívják, nemrég találkoztam vele és a fejére is olvastam, hogy mindenért te vagy a felelős, már úgy gondoltam azért, hogy én az írásnak szenteltem a későbbi életemet, ő nekem a *Halotti beszéd*től József Attiláig leckék formájában az egész magyar irodalomtörténetet előadta szintén így ilyen páros séták alatt, persze mindig ötven perc előadás, mondjuk a *Halotti beszéd*ről, a következő napon nekem tíz percben a *Halotti beszéd*ről be kellett számolnom, hogy mit értettem meg belőle, és mi annak az érdekessége, jelentősége. És ez

így ment József Attiláig. Akkor nagy vonalakban ugyancsak ő előadta nekem az európai irodalomtörténetet is. Ez is ilyen szinte kapunyitás volt a számomra. Én próbálkoztam versírással, a börtönben is írtam 50-60 verset, sose gondoltam arra, hogy ezeket bárkinek is megmutassam, vagy ne adj isten leközöljék, ezt magamnak írtam, a feleségemnek, aki akkor menyasszonyom volt, és ez a mi belső dolgunk. De amikor megismerkedtem az irodalomtörténettel, verstant is tanított, előadta nekem, roppan érdekes dolog volt. Nem tudtam, mi a rím, azt hittem, ha az utolsó szó összecseng, akkor az már rím, a belső rímeléssel, a tartalmi rímeléssel nem sokat törődtem. No de megértettem valamennyire ezt is.

Szóval ezek a felkészülés évei voltak és azérés évei is. Végül úgy alakult a háború sorsa, ahogy azt mi hittük, és biztosan tudtuk, kivéve azt, hogy mi hogyan szabadulunk majd meg. Végül is úgy történt, hogy Szegedről gyalog Baja felé indítottak el bennünket és Baján tartottak 7-8 napig, tankcsapdákat ásattak velünk. Szálasi hatalomra kerülésének idején valami kis zűr támadt ott, mi azt kihasználtuk és egy este megszöktünk valamennyien. Nem sokan voltunk ebben a csoportban, 36 bácskai magyar, szerb, zsidó, szlovák kommunista. Mindannyian hazaértünk, a hajunk szála se görbült meg, átjöttünk az úgynevezett frontvonalon. Nagyon büszke vagyok arra, hogy a városkámmal egy napon ünnepeljük a szabadulásunkat, Topolya október 18-án szabadult föl, és én is 18-án szöktem meg, tehát együtt ünnepelünk.

Husadikán már idehaza voltam én is, fejest ugrottunk azonnal a tennivalókba, mert tennivaló nagyon sok volt, tettekre is ember is akadt, de azért meg kell mondanom, hogy nem olyan sok akadt, aki pontosan tudta volna, hogy mit kell tenni. Volt egy 30-40 főnyi tapasztaltabb, képzetebb csoport, volt köztük Mitrovicát megjárt kommunista is kettő, más börtönöket is megjárt elvtársak. A legfontosabb tennivaló az volt, hogy a városban elhelyezett és a városon átvonuló szovjet és jugoszláv katonai egységeket élelemmel és egyéb szükséglettel ellássa a lakosság, illetve a felállított helyi népfelszabadító bizottság, és persze elsősorban a katonai parancsnokság. No most nekünk itt kellett segédkeznünk, és nagy segítséget nyújtottunk ebben, nem volt könnyű dolog. Majdnem minden háznál volt katonaság, és ez rengeteg problémával is járt, azonkívül az élelmezésnek a megszervezése, akkor a hazaérkező telepések, az elüldözött telepések fogadása, azoknak visszahelyezése az otthonaikba, üresen maradt otthonaikba bútort adni nekik, ágyneműt, ruhaneműt adni, szóval hogy valamiképpen bekapcsolódhassanak a normális életbe újra a visszanyert otthonaikban, ez nagy erkölcsi kötelezettség is volt a helyi lakosság számára és nagyon érdekes az, hogy az emberek milyen önzet-

lenül nyújtották azt, amit nyújthattak, pénzben, anyagiakban, élelemben, bútorban. Tudom, az én feleségem is a legszebb párnái, az úgynevezett menyasszonyi párnái közül kiválasztott egyet, és azt is odaadta.

És ez így ment mindenütt. A lakosság nagyon megértette, hogy nekünk a telepeseikkel szemben mindent meg kell tennünk, hogy az őket ért sérelmet minél inkább enyhítsük, és érezzék azt, hogy az itt élő lakosság nem tartja őket idegeneknek, ellenségnek, hanem barátoknak, olyan embereknek, akikkel együtt kell élni a továbbiakban is, és hogy ez az együttélés zavartalan lehessen, meg kell adni mindent a számukra. Ez meg is történt.

Volt egy dolog azonban, ami zavart bennünket. Például... Mi is kitűztük a piros kokárdát... Csak egy velem megtörtént esetet mondok el. Fiatal katonácska, nem tudom, hol mozgósították, vagy nem mozgósították, mindegy, odajön, odakap az én vörös csillagos kokárdámhoz és le akarja tépni. Most hogy magyarázom meg ennek a fiatal srácnak, hogy én ennek a csillagnak már akkor a szolgálatában álltam meg viselője voltam, amikor neked még hátul gombolták a nadrágod, és hogy én most szabadultam a börtönből mint kommunista elítélt. Mit mondjak neki? Nincs mit magyaráznom. Elnyomtam persze a kezét, mondom, eredj, barátom, nem tudod te, mit csinálsz, menjél a dolgozdra. Méltatlankodott, hogy bizony, a magyaroknak nem illik a csillag oda, mert a magyarok így meg úgy... Mondom, vannak magyarok, akiknek nem illik oda, ez igaz, de vannak magyarok, akiknek a csillag mindig ott volt, ha nem is volt kitűzve, de ott volt a homlokukon a csillag, mert belül hordták, a szívükben. És ilyesmi. No ilyesmi volt, ez a meg nem értés, itt arról volt szó, hogy a magyar fasiszták rettenetes dolgokat követtek el, és nehéz volt lefogni a bosszúálló kezét, rettenetesen nehéz volt. Mi elmondhatjuk Topolyán, hogy ezt sikerrel oldottuk meg. Nem történtek kilengések. Voltak emberek, akiknek lakolni kellett a cselekedeteikért, de általános vélemény szerint a legtöbbször megérdemelte. De ez a szám nagyon kicsi. Nincs arányban még azzal sem, amit a magyar fasiszták elkövettek 41-ben és utána.

Azonban sok ilyen apró dolog volt. Meg aztán még valami. Bennünk is ott motoszkált, hogy nem vettünk részt a fegyveres harcban. A háború folyik, amíg lőnek, addig lehet harcolni azok ellen, akik ránk lőnek, sőt elesni is lehet a szocializmusért, a haza felszabadításáért. Tehát valahogy részt kell vállalnunk a fegyveres harcból is. Úgyhogy elhatároztuk, hogy önkéntes alakulatot hozunk létre, és ezt eljuttatjuk az illetékesekhez, és kérjük, hogy bennünket azonnal, minden kiképzés nélkül dobjanak a frontra, mert ezek olyan emberek mind, hogy meg a fogukkal is képe-

sek harcolni az ellenséggel szemben. Hatvan, nyolcvan, kilencven, nem tudom, százon alul volt a lista, amit összeállítottunk, engedélyt kértünk a parancsnokságtól, hogy mi ebben az ügyben kocsmákban és egyéb nyilvános helyeken gyűlést tartsunk és önkénteseket szervezzünk. Ezt megkaptuk, lehet, hogy a parancsnok nem is hitt benne, hogy ez majd sikerrel jár, nem tudom. Mindegy, mi tartottunk gyűléseket és gyorsan összegyűlt ez a bizonyos szám, amiről említést tettem. Még nem volt a Petőfi brigádról akkor szó, volt egy érdekes elképzelés, hogy mi talán ennek az egységnek a Dózsa György nevet adnánk. Így magunk között beszélgettünk erről, még amikor én ezt a listát elvittem Balog Lajos társaságában Újvidékre a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottságba. Annak titkára, dr. Slavko Kuzmanović fogadott, még egy elvtársnő volt ott, valószínűleg a tartományi vezetőségből, de nem tudom a nevét, sose tudtam kikutatni, ki volt az az elvtársnő, habár az ottani szereplése örökre megmaradt bennem. Mondtam doktor Kuzmanovićnak, nézze, hoztam egy listát Topolyáról, ezek az emberek kérik, hogy azonnal a népfelszabadító hadsereg keretében vessék a frontra, vessék be a harcokba őket, minden kiképzés nélkül. Volt egy furcsa dolog azért. Nincs nekem ezzel a Slavkóval semmi problémám, később tudtam meg, hogy ezen a területen dolgozott illegálisan 43 nyarán, Joó Lajos lebukása után augusztustól a felszabadulásig, talán Topolyán is megfordult, Bajsán, Pacséron, a környéken. De furcsán fogadott. Nézi a listát, azt mondja, hát kik ezek? Mondom, ezek mind öreg, kipróbált, régi munkásmozgalmi harcosok. Azt mondja nekem: „Nem azok ezek, akik tapsoltak a honvédoknak, akik 1941-ben bejöttek?” Nagyon meglepett a dolog, mondom, nézze, nem azok, akik a honvédeknek tapsoltak. Ezek azok, akiken a honvédek tapostak. Mondom, jól van, itt vagyok én is a listán, itt vagyok én. Tizenegynéhány nappal ezelőtt szöktem meg a börtönből. Igen, azt mondja, és miért voltál a börtönben? Nagyon megvesztem, ahogy ezt ilyen régi jó kifejezéssel lehet mondani. Azért, mert nem akartam megenni a mákos kalácsot. Ezzel szinte visszaidéztem az egyik régi elvtársunknak, Varga Gyulának a kijelentését, a topolyai Ádám-házban, amikor egy csendőr hátba rúgta, ahogy törökülésben ültünk fal felé fordítva: „Te miért vagy itt?” És akkor azt mondta a Varga Gyula: „Azért vagyok itt, mert a vajás kenyeret nem úgy akartam elfogyasztani, ahogy a maguk urai előírják.” Mondanom se kell, hogy mit kapott a Gyula ezért a kijelentéséért. Ez egy ilyen mákos kalács formájában visszacsengett bennem és mondom, mert nem akartam megenni a mákos kalácsot. Mondom, hogy beszélhet így az elvtárs, ezek az emberek mind a fogaikkal képesek menni az ellenségre. Nem tagadhatják meg a harc lehetőségét azoktól, akik harcolni akarnak.

Márpedig ezek az emberek harcolni akarnak. A háború még folyik. Ne feledjük el. Még nagyon sok véráldozatot követelhet a háború. És ez a csoport, és nem csak ez a csoport ki akarja venni a részét ebből a harcból. Az eddigi körülmények ezt nem tették lehetővé, de most lehetőség nyílt rá, és kérjük, követeljük, hogy ezt számunkra tegyék lehetővé.

Nagyon mérges voltam. Balog Lajos a hátam mögött állt és egyre rángatta a kabátomat, később meg is mondta, attól félt, hogy letartóztatnak. Ugyan, mondtam, csak bennünket a mieink nem tartóztatnak le. Az az elvtársnő, akiről az előbb olyan rokonszenvvel szóltam, odajött, azt mondta: „Druže, nemojte se uzbuđivati, doći će vam partijska veza.”⁵ Mert én elmondtam, hogy mi idehaza létrehoztuk a pártalapszervezeteket, mindazt elmondtam, amit csináltunk társadalmi munkában, a hadsereg segítségével, satöbbi, erre mondta, „doći će vam veza”, tehát jön a kapcsolat, és a helyszínen majd ezt az egész dolgot rendezzük. No én hazajöttem és elégedetlenkedve adtam elő a dolgot, hogy hogy jártam, de azt mondták, hogy majd jön a pártkapcsolat, és majd rendezzük a dolgot. Elmúlt egy hét, két hét, egyre türelmetlenebbekké váltunk, ekkor hazajött a Varga Pista, ő önkéntes volt a spanyol polgárháborúban a köztársaságiak oldalán, és ő is bekapcsolódott ebbe a mi itthoni tevékenységünkbe és értesült arról, hogy voltunk Újvidéken és mit akarunk, azt mondta, tudjátok mit, én a Nađ Kostával együtt harcoltam a spanyol polgárháborúban, ő a harmadik hadseregnek a parancsnoka, elmegyek hozzá.

Elment hozzá, és ez rettenetesen felgyorsította a dolgokat. A kapcsolat mindenképpen jött volna és jött is, majd arról is szólok. Nađ Kosta csodálatos ember, végigharcolt ennyi forradalmat, nagy tapasztalatú, nagy tudású, nagy tekintélyű katona, politikus, azonnal fölmérte ennek a kezdeményezésnek a jelentőségét és lediktált egy fölhatalmazást, amelyben fölhatalmazza Varga Istvánt mint parancsnokot és Lórik Istvánt mint politikai biztost, hogy Topolyán, Topolya székhellyel egy zászlóaljat alakítsanak Petőfi Sándor néven.

Tudni lehet, hogy kinek az ötlete a Petőfi név?

Azt hiszem, ezt nem kell sokáig latolgatnunk, hiszen egy Petőfi zászlóalj Szlavóniában 1943-ban már megalakult és harcolt, és amikor Nađ Kosta ezt az elnevezést bediktálta az egyik felhatalmazásba, akkor erre a zászlóaljra gondolt annak a folytatásaként.

⁵ „Eltárs, ne idegeskedjen, jön majd a pártkapcsolat!”

Ez így történt. Az egész szervezésben, ami itt Topolyán történt, nem lehet megmondani, hogy hogy ki volt az, akinek az agyában megszületett az a gondolat, hogy önkéntes egységeket kell alakítani, és hogy hogyan, miként. Ez kollektív munka volt. Ez annak az erős háború előtti forradalmi magnak a cselekedete, korábbi munkájának a folytatása, hogy úgy mondjam, a koronája volt. Úgyhogy én nem emelnék itt ki senkit különösképpen. Például a Nađ Kostával való kapcsolat egy szerencsés körülmény volt, hogy Varga vele együtt harcolt és odafordult hozzá, és Nađ Kosta ezt azonnal fölmérte, és amint később már értesültünk, Tito elvtárssal is konzultált a dologról, és Tito elvtárs is beleegyezését adta, hogy itt egy magyar egység jöjjön létre. Hát ez létrejött.

Amikor Varga hazajött, azonnal hozzáláttunk az önkéntesek szervezéséhez, mert egy zászlóaljról volt szó, az 250-300 ember, nekünk ennyi nincs a listán. (Ez a lista valahol elkallódott, de jó volna, ha megvolna, mert ezek voltak az önkéntesek önkéntesei, az első csoport.) Megint gyűlések a város különböző pontjain, és vannak olyan számítások is, hogy talán több mint 800 ember, vagy 700, nem tudom pontosan, de nagyon-nagyon sokan jelentkeztek önként a Petőfi zászlóaljba, mert nem brigádról volt ekkor még szó. Később, amikor már összejött az önkéntesek serege, akkor látszott, hogy nem zászlóaljra, hanem törzszászlóaljra való ember van, és ez brigád alakítására ad lehetőséget.

Jelentkeztek itt suttyó legénykéek, kiskorúak, öregek, betegek, mindenki. Senki nem akart tudomást venni a koráról, egészségi állapotáról, harcolni akartak az emberek. De nem engedhettünk el mindenkit, a fiataloknak azt mondtuk, te várjál még egy kicsit. Maga pedig, Jóska bácsi, már öreg arra, ha szaladni köll, nem tud a sarokig elszaladni, nem oda való. Ugyanakkor a különböző üzemeknek, cipésszövetkezetnek, asztalosszövetkezetnek, vasipari és különböző más műhelyeknek viszont szükségük volt az emberekre, akik ott dolgoztak, szüksége volt a hadseregnek, mert hadiüzemmel nyilvánították őket azonnal, amikor a felszabadulás után a katonai parancsnokság megalakult. Azokat is visszaküldtük.

Még hozzá kell fűznöm azt, hogy nem elégedtünk meg azzal, hogy csak Topolyán toborozzunk, hanem az egész járásban. Erős mozgalmi kapcsolatok voltak már a mozgalom kezdetének kezdete, egészen a múlt század utolsó évtizede óta. De nem is csak a járásbeliekkel, hanem Bácska különböző helységeinek mozgalmi embereivel, sőt Bánátban is voltak olyan egyének, akikkel a topolyaiaknak kapcsolataik voltak korábbról. Ezekre a helyekre, ezeknek az embereknek fölhatalmazást adtunk, hogy a maguk körében szervezzenek szintén önkénteseket. Így történt, hogy Topolya felé novemberben elkezdett áramlani az önkéntesek serege.

Azért a magot mindenképpen a járás adta, Topolyáról ötszázkilencven-
 vahányan, Csantavérről nem egész kétszázan, Moravicáról háromszázöt-
 venen, Kishegyesről és Feketicsről külön-külön talán százegy, -két ember,
 Pacserről egy kisebb csoport, Bajsáról negyven-ötvenes csoport, a többiek
 pedig Vajdaság különböző részeiből, még Debelyacsáról is jöttek, Tordáról,
 Adáról, Zentáról kisebb csoport, Temerinből egy népesebb csoport.

Hogy az önkéntes alakulat létrehozásával a belső kibontakozást
 meggyorsítsuk, ez eredményes volt. Óriási jelentősége volt annak, hogy
 magyar egység harcol a fronton. Ennek, akár azt is mondhatnánk, hogy
 nemzetközi jelentősége is volt, hiszen a brigádhoz Magyarországon is
 csatlakoztak bizonyos kisebb-nagyobb csoportok, ez az elképzelés fé-
 nyesen bevált és a magyarság nagyon nagy meglepődéssel és büszkén
 tekintett arra, amit a brigád megtett, és arra a nagy véráldozatra, amit
 ez a brigád rövid idő alatt hozott. Mert nagyon sokan elesetek, nagyon
 sok becsületes magyar proletár őszinte szívvel fogott fegyvert a nép-
 felszabadító hadsereg keretében a megszállók ellen, elesett, az életét
 áldozta. Ezért mondom, szomorú dolog, hogy ennek a brigádnak még
 mindig nincs emlékműve. Hogy lesz-e egyáltalán, azt se tudom. De kell
 hogy legyen, meggyőződése, hogy bármilyen emlékművek jönnek
 létre Topolyán, valahol a brigádnak is kell emlékművet állítani. Nem
 egy emléktáblát, ami van ma is, hanem emlékművet. Nekem az a véle-
 ménem, hogy ennek országos jelentősége van. Itt népeink, nemzeteink
 és nemzetiségeink közös harcának a szimbólumáról van szó. Sőt azt is
 mondhatom, hogy nemzetközi jelentősége is van a dolognak, hogy íme,
 itt egy magyar brigádnak az emlékműve, egy olyan magyar brigádé,
 amely a szövetségesek oldalán, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg
 keretében részt vett a fasizmus elleni háborúban. Ennek a jelentőségét
 hangsúlyozni nem lehet eléggé. És hiszem azt, hogy ez is megoldódik
 egy napon. Hiszem, mert nem lehet másképpen.

A pártnak a nemzetiségi politikája a háború előtt és a háború alatt
 is olyan volt, hogy annak egyenes következményeképpen ez a kérdés is
 a maga helyére kerül, megoldásra kerül előbb vagy utóbb.

*Eddig főleg arról az időszakról beszéltünk, amikor aktívan részt
 vett a munkásmozgalomban. Most beszéljünk arról, amikor ezzel
 a munkásmozgalommal és ezzel a forradalommal foglalkozik mint
 tudós, mint történész. Hogyan kezdte ezt, mi vezérelte, és mikor?*

Először is ezt a két szót törölhetnénk, a két jelzőt, nem érzem magam
 se tudósnak, se hivatásos történésznek. Ezt szeretném aláhúzni. Hogy

a munkásmozgalom történetével, illetve egy szűkebb területének, a Topolyai járás munkásmozgalmának a történetével foglalkozom, én ezt az eddigi életem folytatásának tartom. Azt szeretném, ha ez a nagyszerű munkásmozgalom, ami ezen a területen folyt már ötven esztendővel a felszabadulás előtt is, és a felszabadulásig és utána, ami ott történik, valamiképpen rögzítve legyen, ennek az okmányait összegyűjtjük egy helyre, nem azért, hogy bebizonyítsuk, hogy milyen mélyek a gyökerei, de azt is. Nem érdektelen az, hogy ez a mai generáció tudja, hogy az elődei miként éltek, miként harcoltak a forradalomért, a forradalom győzelméért, azért, hogy létrehozzanak egy olyan társadalmat, amelyben az emberek másként élnek majd, ahol szabadon, kizsákmányolásmentes társadalomban élhetnek, fejlődnek, hogy kaput nyissunk, ahogyan kaput nyitottunk az új nemzedékeknek az általános kulturális, gazdasági, politikai fölemelkedése előtt. Mert a mi munkánk tulajdonképpen kapunyitás volt. Mi lehetővé tettük azt, hogy fölemelkedjenek az egyszerű munkások, akik két, három, négy, öt, hat elemivel, egy-két polgárral, olyan iskolamennyiséggel rendelkeztek, ami ma nevelésnek tűnik, ha valaki ma nyolc osztályt végzett, akkor azt mondják, na ez se vitte semmire. A háború előtt, ha valakinek volt egy gimnáziuma, akkor arra fölemelték az emberek az ujjukat és azt mondták, vigyázat, ez tanult gyerek, van egy gimnáziuma. Tehát mi azt akartuk, hogy az iskola mindenki számára nyitott legyen. A szegény ember számára ez lehetetlen volt, esetleg hogyha a papok vagy mit tudom én, valamilyen érdekcsoport a hóna alá nyúlt azért, hogy majd saját magának neveljen értelmiségi embert, papot, kántort vagy jogászt. A jogász már ritkább dolog volt. Topolyáról például talán nyolcan-tízen diplomáztak a két háború között. Nem tudom, ma mennyi van, egy évfolyamon többen vannak, bizonyára több mint száz egyetemistánk van, nem tudom ezt az adatot, de azt tudom, hogy akkor csupán tízen diplomáztak. Ilyen nemzetiségi és ilyen osztálypolitika folyt annak idején. Az iskoláztatás kérdése ma közügy, és ha körülnéz az ember, ma már nem is lehet összeszámolni a középiskolát végzetteket. És kell, hogy még többen legyenek. De nem azért, hogy mind íróasztalt kapjon. Mert valamikor azt mondták, még nem is olyan régen, talán most is akadnak, akik azt mondják, tanulj fiam, majd nem kell dolgoznod. Ahelyett, hogy azt mondanák, tanulj fiam, hogy jobban tudjál dolgozni. Egy kicsit a dán farmerektől tanulhatnánk, ott, ahol középiskolai, technikai vagy mérnöki képzettséggel ül a traktorára a farmer, aki ismeri a kombájnjának, a traktorának vagy nem tudom milyen munkagépének a lelkét is, mi pedig az embereket a béresistállóból ültettük fel a traktorokra, fogalmuk se volt a gépről.

Amikor újságíró lettem a háború után, akkor sok minden szükségből történt. Olyan munkákat is el kellett vállalnunk, vagy olyan megbízásokat, amitől a haja szála az égnek állt az embernek. Például egy napon engem behívtak a járási komitétba, én is tag voltam ott, azt mondják, a kerületből jött az utasítás, hogy te leszel a járási népbíróság elnöke. Mondom: „Hogy képzelitek, hol vannak a jogászok?” Hát ez az, mondja, nincsenek jogászok, és magyarnak kell lenni a bíróság elnökének Topolyán, politikusnak kell lenni, és hogy legyen valami kis esze is. Mondom, köszönöm azt az utolsó bókot, de én nem tudom elképzelni ezt a dolgot. Mindegy, itt nem volt mese, pártutasítás, cselekedni kell. Bírósági elnök lettem, megválasztott a járási népfelzabádító bizottság plénuma, illetve népbizottság akkor már, 1945 júliusa után volt ez. No most ott vagyok, jogászok vannak körülöttem és én, ugye, a melós, bejövök, én vagyok az elnök. Mit csináljak, mit csináljak? Összehívtam egy gyűlésre őket és megmondtam nekik nyíltan, nézzék, olyan időket élünk, amikor a párt úgy látja, hogy ennek így kell történni. Hogy magyarnak kell lenni, politikusnak kell lenni, én úgy gondolom, tisztában vannak azzal, hogy én nem képezem magamat valami jogászfélének, én most itt vagyok, majd együtt fogunk dolgozni. Mindenki végezze a maga munkáját éppen úgy, mint eddig, ha valami probléma van, megtárgyaljuk a dolgot. Persze azt hitték, hogy politikai komisszár jött, aki itt rettegésben fogja tartani az embereket. De van valami adottságom, hogy az emberekkel kommunikálni jól tudtam mindig, függetlenül attól, hogy milyen környezetben voltam, ezt én gyorsan feloldottam. Noha volt olyan is, hogy az egyik odajött, amikor már egyedül voltam, hogy tudod, Karcsikám, azért nincs itt minden olyan rendben, ahogy itt mondták ám, majd tudod ez, meg az... Mondom, tudod, majd a legközelebbi ülésen te szépen mindezt el fogod mondani. Nem, nem, ellenkezett. No, mondom, így pedig nem fogunk tárgyalni.

No az történt, hogy a mi bíróságunkat a kerületi bírósági értekezleten mint az ügyek elintézésének a legaszúrabb bírósága, a föllebbezésekben a leghelyesebb ítéleteket hozó, a legkevesebb fellebbezést másított meg a felsőbb fórum, tehát minden tekintetben egy jó bíróság volt, ez persze nem az én külön érdemem, hanem az, hogy a munka ment tovább és rettenetesen boldog voltam, amikor egy napon arra szólítottak, hogy jöjjek Szabadkára a kerületi agitpropbizottságba, az ideológiai osztály vezetésével bíztak meg, és én felsóhajtottam, istenem, hát ennek is vége. Zsáki József elvtársam követett a bírósági elnöki poszton. Sok sikert kívánnék neki, ha most történne a dolog, akkor nem tudom, hogy mi volt...

No most én akkor bekerültem Szabadkára, az ideológiai osztályt vezettem, különböző marxista tanfolyamokat. Itt értékesíteni tudtam

azt a kis tudást, amit a börtönökben fölszedtem. Én is előadó voltam, mondjuk az SZKP történetéből, tanfolyamokon adtam elő, vagy mások előadásait szerveztem. Ez sem tartott túl sokáig, 1946-ban megszűntek a kerületek, visszajöttek a régi járások, és akkor káderelosztás volt és jött Újvidékről Vidić Dobrivoje, Sóti, Tikvicki, a *Magyar Szónak* az akkori szerkesztője, a *Híd* szerkesztője, és a magyar kádereket összehívták a mai Engels utcában, a Magyar Kultúrszövetség székházában, és folyt a káderelosztás. Név szerint sorba meghatározták, hogy ki hova megy. Amikor rám került a sor, akkor Vidić azt mondja: „I šta ćemo sa našim Karlom?”⁶ Mindig így mondta, hogy „naš Karlo”. Erre a *Hídnak* a szerkesztője, aki egyben a *Magyar Szó* szerkesztőhelyettese is volt, Steinfeld Sándor és a Keck Zsiga fölnyújtották a kezüket, hogy „Karlo je naš”.⁷ Azt mondja a Vidić kicsit csóválva a fejét, „ne znam”⁸, mit fog szólni erre a Karlo, mert hát tudni kell, hogyha ő az újságírói pályára lép, akkor az ő politikai karrierje ezt bizonyos mértékben megszenvedi, hogy úgy mondjam. „Trpiti politička karijera.”⁹ Mondom neki, družo Paja, számomra a legnagyobb politikai és mindenfajta karrier az, ha azt csinálhatom, amit szeretek. És ez az újságírás? – kérdezte. Mondom, igen. Mert akkor már nagyon sokat dolgoztam a *Magyar Szó* számára mint külső munkatárs, a *Hídnak* is írtam már dolgokat, azért is kértek oda, már korábban is kértek, de nem akartak adni. Hát ha így gondolom, akkor rendben van. Így lett újságíró belőlem. Egy évig voltam a *Magyar Szó* szabadkai szerkesztője, akkor távirat jött Újvidékről, jelentkezzen itt és itt, mert a *Dolgozókat* meg kell indítani, és engem neveztek ki felelős és főszerkesztőnek. Megint elhűlt bennem a vér, hogy én egyéves újságírói tapasztalattal főszerkesztő, még a nyomdatechnikához sem értettem, mert innen küldték a kéziratokat le, de nincs mit tenni, pártutasítás, menni kell, mentem. És hol vannak a munkatársak, kérdeztem, amikor jelentkeztem. Azt mondták, majd te szervezel magadnak munkatársakat. Az Ilija Ognjanović utca, a Dunderski-féle palota, 11-es szám, kaptam egy volt konyhát és annak a spájzát, meg egy írógépet és egy titkárnőt. És két hét múlva meg kell jelennie a lapnak. Majd megjelenik, de hogyan? Nem volt más, odafordultam a *Magyar Szó* és a *7 Nap* munkatársaihoz, akik már verziózottabbak voltak, adjanak egy-egy írást innen-onnan, én is írtam, írástam emberekkel dolgokat, megszerkesztettem az első

⁶ „Mit kezdünk a mi Károlyunkkal?”

⁷ „Károly a mienk.”

⁸ „Nem tudom.”

⁹ „Megsinyli a politikai karrier.”

számot, a vezércikkét a Berberski Slobodan költő írta, aki a szakszer-
vezeti kultúrosztályt vezette. Kész volt a lap. És amikor már majdnem
nyomás alá került, akkor a Malušev Cvetko, kedves jó öreg elvtárs, azt
mondja, Karcsi, baj van, álljon meg a menet, Molotov beszélt, az egész
beszédet a *Magyar Szóból* át kell venni és betenni a *Dolgozó*kba. Ez majd
két oldalt jelentett. Ó, mondom, hogy az a távirat, vagy az a rádió, hogy
miért is működik, hogy miért nem érkezett két nap múlva, mikor most
már kész van a lap, hát mindent elront! Miért nem várt az a Molotov még
egy kicsit azzal a beszéddel? De beszélt. És akkor rendületlenül át kellett
szóról szóra venni, és nem úgy, hogy egy hetilap majd kommentárt közöl,
mint a *Dolgozó*k, hanem az egész beszédet, ami már két nappal előbb a
Magyar Szóban megjelent. Agyonütötték az első számot. És egy kicsit
bennünket is, akik ott kezdtünk összegyülekezni már.

Mіндеzt azért mondom el, hogy a *Dolgozó*khoz kerültem, munkás-
kérdésekkel foglalkozó lap, tehát tematikailag testhezálló dolog volt,
a felkészültséggel még egy kis baj volt azért, mert hiába, nem éreztem
még teljesen érettnak magam arra, hogy egy lap főszerkesztője legyek, de
kellett csinálni, mint ahogy mindent kellett csinálni a háború után. No
de volt egy másik adottságom, hogy hozzá tudtam alakulni a feladathoz.
Tanulmányoztam az ügyeket, jó munkatársakat sikerült verbuválnom
magam köré, és csináltuk, csináltuk, csináltuk a lapot.

Jóval később, a hatvanas évek elején szóba került, hogy meg kellene
írni Topolya munkásmozgalma krónikáját, és vitatkoztak, hogy ki csi-
nálja. Akkor a tartományi harcoszövetség küldötte azt mondta, mit
tanakodtok – igaz, én akkor Szabadkán éltem – ott van a Karcsi, jobb
embert erre a feladatra úgysem találtok a magatok körében. Így mondták
nekem ezt vissza.

Megint furcsa helyzetbe kerültem, ez megint komoly vállalkozás, addig
még csak társszerzőként szerepeltem különböző publikációkon, de egy
önálló kötettel még nem jelentkeztem, és nem is tudtuk pontosan, hogy
mit akarunk. Előbb arról volt szó, hogy írjuk meg 1941-et, akkor aztán
legyen Sinkovics József-életrajz, szóval nem volt egy kialakult koncepció,
úgyhogy ma, amikor kezembe veszem a *Mondd el helyettem, elvtárs!* című
könyvet, egy kicsit azt látom, hogy ma egészen másként írnám meg, mint
akkor, habár az ott kifejtett tételekkel vagy megírt dolgokkal azonosítom
teljes egészében magamat, de másként komponálnám meg.

Ennek a könyvnek az előmunkálatai kutatásokat igényeltek. Olyan
forrásokkal találkoztam, amelyek borzasztóan felcsigázták a kérdés iránti
érdeklődésemet, szinte nem tudtam otthagyni semmit, ami a kezembe
került, már azt hoztam is, úgyhogy kutattam Újvidéken, Belgrádban,

Budapesten. Érdekes volt a budapesti epizód. Még nem volt az Országos Széchényi Könyvtárban xeroxmásolásra lehetőség, úgy kellett kigépel- tetnem. Eléggé előzékenyek, kedvesek voltak az ottani munkatársak és megengedték, hogy az egyik belmunkatársnő megkapja a kijelölt kompletteket, és a kijelölt oldalakat átgépelje számunkra. Borzasztó sok anyagot összehordtam, mert én már akkor láttam, hogy ez nem csak munkásmozgalom, Topolya története is itt van benne, tehát ennek el kell jönnie haza. Nem tudom pontosan, talán 1500 gépelt oldalt kigépel- tettem, és most ezt át kell hozni. Nem tudtam, hogy mit csináljak ezzel, mert három példányban, ez azt jelenti, hogy körülbelül 4-5 ezer oldalnyi gépelt anyag, mit szól ehhez a vámórség a határon, a magyarok is, meg a mieink is? Mire megmagyarázom, hogy itt nem egy valamilyen ille- gális anyagról van szó, addig megőszülök. Nem volt más hátra, elvittem a jugoszláv követségre. A konzul topolyai fiú volt, Knežević Duško, a nagykövet szabadkai, mondom, elvtárs – a Duškoval beszéltem – bajban vagyok. Hú, a kutya-fáját, mi bajod lehet? Mindenre gondolhat ilyenkor az ember. No nem olyan baj. Mondtam neki, hogy mit csinállok, és nem tudom átvinni. Azt mondja, sebjaj, hozd be ide, és majd ha megyünk haza, diplomáciai kocsin hazavisszük. Két nagy táska anyaggal, jó nagy, öblös táskákkal a követségre bevittem az anyagot, és hazahozták, és ez képezte a topolyai monográfiai kutatás alapját. Mondom, rettenetesen sok anyag volt, boldog voltam, amikor ráakadtam az első anyagokra, az első topolyai szocialista munkásegylet megalakításának a sajtójelenté- sére, mellékletként közölte az akkori topolyai lap, a *Munkásegylet*, az volt a címe. És benne az egész, jegyzőkönyvszerűen közölte az egész gyűlést. Szinte fölhorkantam: megvan! Mellettem ült valami ősz hajú öreg professzorféle, legalábbis a külseje arra vallott, föltolta a szemüvegét, mondta: „Igen, megvan?” Elnézést kérek, mondom, a kutató öröme az, amikor megtalálja azt, amit oly régóta keresett. És rengeteg ilyen dologgal talákoztam, aminél szintén felkiálthattam volna, hogy ez az, megvan, ezt vártam, ezt kerestem. Amikor elkészült ez a *Mondd el helyettem, elvtárs!*, akkor volt egy kis ünnepség, egy könyvbemutató, a könyvet méltatták a maga módja szerint, és a topolyai községi képviselő-testület elnöke azt mondta, Karcsi bácsi, számítunk arra, hogy a Topolya-monográfia megírásánál a hordozó szerepét vállalod. Megvakartam a fejem, a mo- nográfia megint más, hát akkor rendben van, megegyeztünk, hogy én készítek egy projektumot, és azt a képviselő-testület magáévá teszi, vagy nem teszi, és elindítjuk a munkát. 1972 decemberében született a döntés, én csináltam egy kis projektumot, elfogadták minden további nélkül, és megindult a monográfiai kutatás. 1973 májusában indult meg az intenzív

munka, egyedül csináltam, néha egy-két napot egy-egy kolléga segített, de mire belejött volna ő is, akkorára az ideje lejárt, mennie kellett, mert másutt volt a foglalkozása. Ádor Pali barátom és a belgrádi Popivoda Mašut gyerekkori harcostársam, ők segítettek olykor-olykor.

Összejött rengeteg anyag. Átnézték a karlócai levéltárat, a múzeumot, az országos levéltárat Budapesten, a Csongrád megyei levéltárat, nem is sorolom, rengeteg hazai és külföldi levéltár és könyvtár, úgyhogy összegyűlt, ha az átgépelte oldalakat, a fotokópiákat és a mikrofilmeket számolom, egy harmincezer oldal. Borzasztó nagy anyag. Amikor áttekintettem az anyagot, elkészítettem a monográfia koncepcióját is, azt is egy kiadói tanács elfogadta, a szerkesztőbizottság segítségével készítettem el, és akkor megindult a munka, én áttekintettem az anyagot és rádöbentem arra, hogy micsoda remek munkásmozgalmi anyag gyűlt a monográfia anyagában össze. Kiszedtem, betettem a Wartburgomba két kofferral és a kiadói tanács ülésén kiraktam az asztalra. És mondom, elvtársak, nézzék, ki kellene adni ezeket az okmányokat, ez csodálatos dolog. És az is csodálatos dolog volt, hogy a kiadói tanács minden tagja egytől egyig abban a pillanatban magáévá tette az ötletet, hogy kiadjuk az okmányokat. Arról volt szó, hogy három könyv lesz belőle. Most nyomják a hatodikát, de még nem kész. Szóval fantasztikus anyag lett belőle, most kérdés az, hogy hogyan tovább, mert én a háborús időszakot is szeretném megcsinálni, Vajdaságban még nem adtak ki ilyen okmánykötetet, a háború okmánykötetét. Részdolgotak igen, de így egy településnek vagy járásnak, nagyobb egységnek az összegyűjtött okmányait még nem adták ki. Nem adták még ki ekkora teljességgel a vajdaságit sem az Osztrák–Magyar Monarchia idejéből, tehát szűz területen jártam, és ez volt a legnagyobb öröm. Azt mondják, hogy az első két kötet nagyon jól sikerült, nem tudom, hogy vélekednek a másik kettőről meg a most megjelenő harmadikról, mert minden kötet két könyvből áll, tehát a három kötet hat könyv. Ahogy eddig a visszajelzések jöttek, azt mondják, hogy szép dolog. Olyankor egy kicsit jól érzem magam, ha nem ócsárolják a munkáját az embernek, hanem meglelégedéssel veszik.

A monográfia megjelentetése azonban ezzel egy kicsit eltolódott, mert én voltam a szerkesztőbizottságban, de azon belül én voltam a hordozója, és itt is a legnagyobb periódust nekem kellene majd megírni a monográfiában, a község településeinek a politikai történetét, Mátyás király óta 1919-ig. Hát ez elég nagy periódus, megint egy új feladat, megint új tanulmányozások, megint új megismerések, de ez majd rendben lesz. Már összegyűjtöttem egy könyvtárra való könyvet erre a periódusa, amit majd meg kell írni.

Mondom, eltolódott a monográfia, de szerintem, ha a mai állapotainkat, így az általános politikai szükségleteinket tekintjük, azt hiszem, hogy a legszerencsésebb dolog volt, hogy éppen a munkásmozgalom okmányköteteit jelentessük meg arra a területre, mert nagy szükségünk van arra, hogy okuljunk a múltból, és lássuk, hogy minden nehézségen úrrá lehet lenni. Ha a forrásra támaszkodunk, a munkásosztály osztályharcára, és az osztályharcának eredményeit érvényesítjük a mában is, amikor most bizonyos nehézségeink vannak, gazdasági és egyéb természetű nehézségeink, hogy oda mutassunk vissza, hogy a munkásosztály osztályharca legyen a példakép. És amikor például a nacionalizmusról van szó, akkor rettenetesen fontos az, hogy mi a munkásmozgalom osztályszemléletét érvényesítsük a nemzeti kérdésben is. Mint ahogyan azt a párt tette is, a megalakulásától egy bizonyos tétovázással, nem egészen világosan, de hogyha valaki elolvassa ma például a VI. vajdasági pártértekezletnek az okmányát, az szerintem egy csodálatos valami, és a népfelzabádító harcnak az alakulását, nemzetiségi kérdésben gyakorolt álláspontját, ha erre tekintünk vissza, tehát erre a nagy, óriási történelmi hagyatékra, akkor a mában is jobban el tudunk igazodni, hogy mit is kell tennünk ma, és ezek között a mai viszonyok között megvan minden lehetőségünk arra, hogy ezeket a nehézségeket átvészeljük, nem átvészeljük, hanem hogy leküzdjük, átvészelésről nincs szó. De ügyelni kell a dolgokra. Visszafelé is kell tekinteni néha, nem azért, hogy visszahúzó politikát folytassunk, hanem hogy okuljunk a történelemből, hiszen olyan szép ez a történelem. És én ezért csinálom. Nem mint történész, én amatőr vagyok.

Arról beszél, hogy okuljunk a történelemből. Az utóbbi évek során, amikor a munkásmozgalom történetével foglalkozott, személy szerint milyen előítélettel sikerült leszámolnia? Vagy milyen módon változott meg a világszemlélete?

Az enyém? Úgy gondolja, hogy az én világszemléletem? Semmilyen változásról nem beszélhetek. Én, ahogyan ifjúkoromban vagy már serdülőkoromban a dolgokkal kezdtem ismerkedni, és ahogyan találkoztam, amilyen körülmények között belesodrótam a munkásmozgalomba, semmilyen változás nincs nálam. Az a világszemlélet, ahogyan a párt politikája is fejlődött, az új körülmények között, mindig új feltételek között fejlődött tovább, ugyanez a folyamat bennem is úgy ment végbe, de az alapkérdésben semmi változás nincs. Ezt a munkát is, ha most azt tekintjük, hogy miért csinálom, miért írtam annak idején munkásmozgalmi novellákat, miért írtam ilyen vagy olyan cikkeket, azért, mert az

ügyet akartam szolgálni vele. azért, mert úgy éreztem, hogy arra szükség van, hogy azonnal, de mindjárt, úgy ahogy tudjuk, de meg kell mondani azt, amit akarunk. Most is ezt tartom feladatomnak. Lehet, hogy neveltséges az, hogy 66 éves koromban még feladatokról beszélek, de én ezt feladatomnak tartom, és én ezt csinálom mindaddig, amíg az ábécét össze nem keverem. Nagyon sok a tennivaló.

Felsorolna még néhány témát, amit fel kellene még dolgozni?

Öt-hat különböző publikációnak az anyaga áll elkülönítve egymástól, amit szeretnék megcsinálni. Hát ha nem csinálom meg én, majd megcsinálja más. Elsősorban itt van a Topolya-monográfia kérdése, ezt szeretném tető alá segíteni. Ez szívügy. És a vállalkozásnak az alap gondolata az volt, hogy a monográfiát elkészítsük. Azonkívül különböző más települések publikációiban is vállaltam feladatokat. Még azonkívül vállaltam, hogy megírom a moravicai munkásmozgalom történetét önálló kötetben. Valami hasonlót, mint amilyent a csantavérikiek és egyéb helységek is jelentettek meg, azzal a különbséggel persze, hogy ez eredeti, nem másolok, hanem miután nagyon jól ismerem és nagyon szeretem ezt a moravicai munkásmozgalmat, egy időben ott dolgoztam Moravicán mint járási aktivista, másfél esztendő körülbelül, az én terepem volt, annyira megismertem az embereket, és megszerettem őket, és annyira megismertem az ottani munkásmozgalomnak a múltját, annyi anyagot összegyűjtöttem a moravicai munkásmozgalomról, hogy nem érzek valami különösebb nehézséget, ha valami más nehézség nem támad, ennek a munkának a megírásához. Csupán idő kérdése, az idő, ez most az én legnagyobb ellenségem. Ezzel hadakozom, mindig kevés az idő. Napi 12-14 órát dolgozok ma is. És bírom még, egyelőre bírom. Azért, mert a térdemet megütöttem, és sántítok, de az íróasztalnál, ott egyik kezemmel esetleg fogom a sajtó térdemet, az egyikről van csak szó, de a másik kezemmel viszont csinálom, írom az írnivalót.

Azután van néhány kézirat, ami még nem jelent meg. Ott van a Hadzsy-monográfia, doktor Hadzsy János, ennek a vidéknek a kiváló, nagy orvosa, aki nagyon sokat tett a vidék kulturális felemelkedéséért, és mint orvos az egész Balkánon, Közép-Európában nagy hírnévre tett szert. Szobra áll ma is Topolyán, illene, hogy egy önálló monográfia jelenjen meg róla, én megírtam, még valamit kellene csinálni vele, de az alapgondolat megírtam, ha majd egyszer az elvtársak úgy érzik, hogy szükséges, én nem forszírozom különösképpen. Van még itt egy brosúra, ami majd talán most a nyáron megjelenik, egy visszapillantás az 1897-es nagy aratósztrájkra, olyan száz gépelt oldalnyi anyag.

Aztán szeretném még Topolya város dokumentumait önálló kötetben megjelentetni, mert csodálatos dokumentumok vannak. Az alapítólevelet megtaláltuk, a mezővárosi oklevél, a császári adományozó levelek, az úrbéri szerződések a vármegyével, a község és a vármegye, a község és a kamara közötti kötelezettségeket, jogokat szabályozó úrbéri szerződések, teljes lakosságösszeírással, vagyonösszeírással, tehát az ősoket megtaláljuk, 1750-ben telepítették újra Topolyát, no már az ötvenes években jelentkeznek a telepéseknek a névsorai. Foglalkozása kovács, szabó, érdekes, hogy a szabót Szabónak hívják, a kovácsnak Kovács a vezetékneve, így örökölték úgy látszik a mesterséget is meg a nevet is. No és az úrbéri szerződések, urbáriumok, ilyen van nyolc alapvető fontosságú. Például 1827-ből való az utolsó ilyen okmányunk, ahol már körülbelül 800 családról van szó név szerint is, tehát itt már megtalálja valóban a mai Topolyának a gerinckösszége az őseit. Akkor azokat a viszonyokat, amelyeket az úrbéri szerződés kimutat a község állapotáról. Akkor a céhekről, akkor a község első statútuma, a népszámlálási adatok Topolyára vonatkozó részei, még 1859-ben jelent meg Topolya község topográfiai leírása német nyelven, ez már le van fordítva magyarra. Aztán 1870-es évektől egészen napjainkig ezek mind kapitális értékű okmányok. Szóval vannak ilyenek: a munkásmozgalom létrehozásának az alapokmányai, különböző nagy értékű okmányok, amelyeket a monográfiában csak földolgozott állapotban tudtuk a közönségnek az asztalára tenni, nem hozhatjuk le az okmányt teljes egészében, hanem annak a szintézisét adjuk, viszont egy ilyen okmánykötet szintén megőrzi ezeket a csodálatos értékű iratokat, megint egy külön kiadványban, amit az ember tanulmányozhat, szinte minden családnak az asztalán ott kellene lennie egy ilyen jellegű kiadványnak. Ezt még nem tárgyaltuk meg, de én már úgy csinálom, hogy ha ez egy napon napirendre kerülhet, és elfogadják, hogy ezt nagyobb nehézségek nélkül meg lehessen csinálni. És a végek végén szeretnék egy ilyen önálló szemlélődést arról, amit ez a hosszú életút akkumulált. Erről is szeretnék sok mindent írni, ilyen személyes dolgokat. Nem az én személyemről, hanem az én személyem által meglátott vagy átélt vagy megélt dolgokat emberekről, találkozásokról. Gyönyörű emberekkel, kiváló forradalmárokkal volt kapcsolatomban, akik elháltak, akiknek magam is sokat köszönhetek meg az egész társadalom is, szeretnék valamiképpen ezekről a dolgokról meghittebben írni, hogy ne ilyen nekrológyszerű életrajzírások legyenek. Hogy láttam például Mayer Ottmárt, milyen találkozásaim voltak vele? Vagy Cseh Károlyt, vagy másokat, sok, sok, sok embert, és ezt egy összefüggő munkában mind-mind megírni, a gyerekkor keserveit, a társadalmi közegbe építve,

a barátokat, hova lettek, akikkel együtt másztuk meg a gyönyörű topolyai mesterséges tó által most beborított Krivaja medre mellett felsorakozott jegenyefákat, a rigófészkeket szedtük le a Barna Pistivel, sose felejttem el, hogy mindkettőnk alatt leszakadtak az ágak és egymást kapkodtuk el valahogy és mégis megmaradtunk, nem estünk le a jegenyefáról. Elvitte a háború. A kis Tóth Jencit, a híres focistát, meg mindent, az életben van minden. Azt mondanánk, hogy nem csak munkásmozgalom van, van minden, de vallom és ezt mindig ki is mondom, hogy a munkásmozgalom története, az osztályharcok története az alapja a modern társadalmak történetének. És nem sajnálom, hogy erre már ráment két évtizedem. És ha van még két évtizedem, nagyon optimista vagyok, ezt a két évtizedet is rászánom.